

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مشروح مذاکرات شورای نگهبان

سال ۱۳۹۳

بخش اول

(فروردین تا شهریور)

پژوهشگاه شورای نگهبان

سرشناسه: جمعی از پژوهشگران
عنوان و نام پدیدآور: مشروح مذاکرات شورای نگهبان، سال ۱۳۹۳، بخش اول (فروردین تا شهریور) /
تحقیق و تنقیح جمعی از پژوهشگران.
مشخصات ناشر: تهران: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۵.
۸۴۳ ص.؛ ۲۲ × ۲۹ س.م.
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: نمایه.
موضوع: شورای نگهبان -- صورت مذاکرات
موضوع: Shoraye negahban -- Publication of proceeding
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۹م۵ش/۲۵۱۲ KMH
رده بندی دیویی: ۳۴۹/۵۵۰۵

مشروح مذاکرات شورای نگهبان

سال ۱۳۹۳

بخش اول (فروردین تا شهریور)

تحقیق و تنقیح: جمعی از پژوهشگران به ترتیب حروف الفبا:

عمار امیری آرانی، حسین امینی پزوه، محمدحسن باقری، علی تقی نژاد، محمدبرزگر خسروی، عباس حسنخانی، سید احمد
حسینی پور اردکانی، حمیدرضا صادقیان، حسین فاتحی زاده کلخوران، کاظم کوهی اصفهانی، محمد مهاجری، محمد میثم نداف پور
پیاده سازی و تنظیم: محسن بیات، سید حامد چاوشی، علیرضا صحت قول نیکی، یاسر مجاهد، رضا نادى زاده و سعید همت یار

ناشر: پژوهشکده شورای نگهبان

چاپ اول: بهار ۱۳۹۷ - تیراژ: ۵۰۰ جلد - قیمت: ۹۹۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۷۸-۲۲-۸

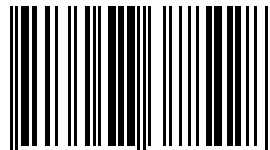
تهران، خیابان شهید سپهبد قرنی، کوچه شهید دهقانی نیا (خسرو سابق)، پلاک ۱۲

فکس: ۰۲۱-۸۸۳۲۵۰۸۰

تلفن: ۰۲۱-۸۸۳۲۵۰۴۵

www.shora-rc.ir

nashr@shora-rc.ir

9 786008 378228

مشروح مذاکرات جلسه ۱۰/۲/۱۳۹۳

مشمول بر موضوعات زیر:

- ۱) نطق پیش از دستور
- ۲) اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی علیه السلام (اعاده شده از شورای نگهبان)
- ۳) لایحه تجارت (اعاده شده از شورای نگهبان)
- ۴) بررسی قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیر شیعه در محاکم (بر اساس اصل چهارم قانون اساسی)

(اعاده شده از شورای نگهبان)^۱

این اساسنامه، دفعه‌ی قبل که به شورا آمد، چندین ایراد به آن گرفتیم. اولین ایراد [در نظر شماره ۹۲/۳۰/۵۳۵۲۰ مورخ ۱۳۹۲/۱۲/۲۷] این بود: «واژه‌های «پارکینگ» در بند (و) ماده (۱)،^۲ «فاینانس» در بند (۱۱) ماده (۱۵)^۳ و «پرسنلی» در ماده (۲۸)،^۴ از حیث عدم ذکر معادل فارسی آن مغایر اصل (۱۵) قانون اساسی شناخته شد. هیئت وزیران این مصوبه را به این صورت اصلاح کرده است: «۱- در بندهای (و) ماده (۱)، (۳)

تلاوت آیاتی چند از کلام الله مجید

نطق پیش از دستور

آقای جنتی - اعوذ بالله من الشیطان الرجیم. بسم الله الرحمن الرحیم. حلول ایام متبرکه‌ی ماه مبارک رجب، ولادت حضرت امام محمد باقر علیه السلام، حضرت امام علی النقی سلام الله علیه و لیلۃ الرغائبی که در پیش رو داریم و همچنین ایام دیگری که در این ماه شریف با آن مواجه هستیم، میلاد حضرت علی علیه السلام و مبعث پیامبر عظیم الشان صلی الله علیه و آله و سلم را خدمت همه‌ی شما عزیزان تبریک عرض می‌کنم و امیدوارم که خدا توفیق دهد حداکثر بهره‌برداری را از این ماه‌های شریف سه‌گانه داشته باشیم و آماده باشیم برای اینکه فضیلت لیلۃ القدر را ان شاء الله درک کنیم و مشمول عفو و رحمت و مغفرت خداوند متعال باشیم. ان شاء الله به برکت این ماه‌ها و دعاهایی که در این ماه‌ها می‌شود خداوند فرجی برای مسلمان‌ها و برای شیعیان و برای ما برساند که از این گرفتاری‌های متعدد و متنوعی که داریم ان شاء الله نجات پیدا بکنیم. خداوند ان شاء الله مخصوصاً برای قشر فقیر و محرومی که مشکلات زیادی در زندگی دارند، برای بیکارها، کسانی که مشکل اشتغال دارند، برای جوان‌ها فرجی برساند به برکت دعاهایی که در این ایام صورت می‌گیرد و به برکت دعاهایی که جوان‌های پاک‌دل در ایام اعتکاف در مساجد می‌کنند و نمازهایی که می‌خوانند و روزه‌هایی که می‌گیرند. خدا ان شاء الله دعای آنها را مستجاب کند.

اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام

خمینی(ره) (اعاده شده از شورای نگهبان)

آقای علیزاده - «اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی(ره)

۱. اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) در تاریخ ۱۳۹۲/۹/۲۰ به تصویب هیئت وزیران رسید. این مصوبه، مطابق با روند قانونی پیش‌بینی شده در اصل (۸۵) قانون اساسی، طی نامه‌ی شماره ۴۸۹۳۸/۱۶۷۸۷۳ مورخ ۱۳۹۲/۱۱/۶ به شورای نگهبان ارسال شد. این اساسنامه، در مجموع در دو مرحله بین شورای نگهبان و هیئت وزیران رفت و برگشت داشته است. شورای نگهبان این مصوبه را در مرحله‌ی اول رسیدگی در جلسه‌ی مورخ ۱۳۹۲/۱۲/۲۱ بررسی کرد و نظر خود مبنی بر مغایرت برخی از مواد این مصوبه با قانون اساسی را طی نامه‌ی شماره ۹۲/۳۰/۵۳۵۲۰ مورخ ۱۳۹۲/۱۲/۲۷ به هیئت وزیران اعلام کرد. در نهایت، با اصلاحات مورخ ۱۳۹۳/۱/۲۴ هیئت وزیران، این مصوبه در مرحله‌ی دوم رسیدگی در جلسه‌ی مورخ ۱۳۹۳/۲/۱۰ شورای نگهبان بررسی شد و نظر شورا مبنی بر عدم مغایرت آن با موازین شرع و قانون اساسی طی نامه‌ی شماره ۹۳/۱۰۲/۳۶۱ مورخ ۱۳۹۳/۲/۱۰ به هیئت وزیران اعلام شد.»

۲. بند (و) ماده (۱) اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) مصوب ۱۳۹۲/۹/۲۰ هیئت وزیران: «ماده ۱- اصلاحات زیر در این اساسنامه در معانی مشروح مربوط به کار می‌روند:
الف- ...

و- عوامل پروازی: باند پرواز، مسیرهای خزش (تاکسی وی)، پارکینگ هواپیما، تجهیزات روشنایی و کمک ناوبری.»

۳. بند (۱۱) ماده (۱۵) اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) مصوب ۱۳۹۲/۹/۲۰ هیئت وزیران: «ماده ۱۵- وظایف مجمع عمومی عادی به شرح زیر است:
۱- ...

۱۱- اتخاذ تصمیم در خصوص پیشنهاد های هیئت مدیره مربوط به انعقاد هرگونه قراردادهای مشارکت و خرید و فروش سهام شرکت‌های دیگر که مرتبط با فعالیت شرکت باشد و امکان استفاده از اعتبارات و فاینانس در چارچوب قوانین مربوط.»

۴. ماده (۲۸) اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) مصوب ۱۳۹۲/۹/۲۰ هیئت وزیران: «ماده ۲۸- چک‌ها، اوراق و اسناد بهادار و همچنین قراردادهای و اسناد مالی که مستلزم قبول تعهد و یا واگذاری حقی یا امتیازی از طرف شرکت باشد با امضای مدیرعامل و یکی از اعضای هیئت مدیره که بر حسب مورد از طرف هیئت مدیره تعیین خواهد شد، معتبر می‌باشد و مکاتبات و سایر اوراق مربوط به امور اداری، مالی و پرسنلی و جاری شرکت با امضای مدیرعامل و یا کسانی که از طرف او حق امضا دارند با مهر شرکت انجام می‌شود.»

ماده (۹)^۱ و (۱۱) ماده (۱۵) و ماده (۲۸)، واژه‌های «توقفگاه»، «تسهيلات مالی خارجی» و «کارکنان» به ترتیب جایگزین واژه‌های «پارکینگ»، «فاینانس» و «پرسنلی» می‌شوند. این اشکال اصل (۱۵) را که خیلی هم مهم بود، رفع کرده‌اند.

آقای مدرسی یزدی - البته اشکال نگرفته بودیم؛ این موارد را تذکر داده بودیم.

آقای ره‌پیک - نه، این ایراد، به صورت اشکال مطرح شده است.

آقای عزیزاده - ایراد اول به صورت تذکر نبوده است؛ اشکال بوده است. حالا حضرات آقایانی که با وجود این اصلاح، ایرادی دارند، بفرمایند. ایراد دوم به صورت تذکر بوده است: «۱- در مواد (۱۷)،^۲ (۲۶)^۳ و (۳۰)^۴ باید شرایط تعهد، وثاقت و امانت‌داری

۱. ماده (۹) اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) مصوب ۱۳۹۲/۹/۲۰ هیئت وزیران: «ماده ۹- وظایف و اختیارات شرکت عبارت است از: ...»

۳- ارائه خدمات هوانوردی از جمله نصب، نگهداری و بهره‌برداری از سامانه‌های ارتباطی، کمک ناوبری، راداری و سایر تجهیزات در امور هوانوردی، خدمات و کنترل نشست و برخاست وسایل پرنده در محدوده فرودگاه و تأمین تجهیزات مرتبط، خدمات امداد و نجات و آتش‌نشانی فرودگاهی با رعایت قوانین و مقررات مرتبط و ارائه خدمات فرودگاهی از جمله نگهداری و بهره‌برداری از پایانه‌های بار و مسافر و تجهیزات مرتبط، خدمات پشتیبانی مربوط به هواپیما، پارکینگ مراجعین فرودگاه، خدمات زمینی فرودگاهی (هندلینگ)، آشنایه، خدمات پذیرایی (کترینگ)، مراکز اقامتی و پذیرایی، سوخت‌رسانی به هواپیما و امور حفاظت از فرودگاه و هواپیماها، مراکز تجاری و پارکینگ‌ها و تمامی مستحدثات.»

۲. ماده (۱۷) اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) مصوب ۱۳۹۲/۹/۲۰ هیئت وزیران: «ماده ۱۷- هیئت مدیره متشکل از پنج عضو است که حداقل سه نفر از آنان موظف می‌باشند و به پیشنهاد رئیس مجمع و تصویب مجمع از بین افراد صاحب‌نظر در حوزه‌های مرتبط به مدت سه سال انتخاب می‌شوند. از بین پنج عضو یادشده، باید دو عضو در حوزه‌های مرتبط با هوانوردی و یا امور فرودگاهی و سه عضو دیگر در حوزه‌های مرتبط با امور بازرگانی یا مالی یا برنامه‌ریزی یا حقوقی دارای تخصص و حداقل (۵) سال سابقه فعالیت مفید باشند. اعضای هیئت مدیره پس از انقضای مدت یادشده، تا زمانی که تجدید انتخاب به عمل نیامده است، در سمت خود باقی خواهند بود و انتخاب مجدد آنها برای دوره‌های بعد بلامانع است.»

۳. ماده (۲۶) اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) مصوب ۱۳۹۲/۹/۲۰ هیئت وزیران: «ماده ۲۶- مدیرعامل شرکت با حکم رئیس مجمع برای مدت سه سال انتخاب می‌شود و انتخاب مجدد وی بلامانع است. در صورت انقضای مدت مدیریت مدیرعامل، اقدامات وی تا تعیین مدیرعامل جدید حداقل به مدت سه ماه نافذ و معتبر و قدرت اجرایی خواهد داشت.

تبصره- مدیرعامل شرکت ریاست هیئت مدیره شرکت را نیز برعهده دارد.»

۴. ماده (۳۰) اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) مصوب

برای اعضای هیئت مدیره، مدیرعامل و بازرس ذکر گردد.

۲- در ماده (۱۴)^۵ با توجه به رسمیت جلسات مجامع عمومی و فوق‌العاده و حضور اکثریت اعضا و همچنین با توجه به تعداد نمایندگان سهام در مجامع عمومی شرکت (سه نفر)، حکم به تصمیم‌گیری در مجمع عمومی عادی با اکثریت آراء و تصمیم‌گیری در مجمع عمومی فوق‌العاده با دو سوم آراء موافق اعضای حاضر، نیازمند اصلاح عبارتی است.» هیئت وزیران به این شرح اصلاح کرده است: «۲- مواد (۱۴)، (۱۷)، (۲۶) و (۳۰) به شرح ذیل اصلاح می‌شود: ماده ۱۴- مجمع عمومی عادی و مجمع عمومی فوق‌العاده با حضور اکثریت اعضا، رسمی است و تصمیمات آنها با اکثریت آرای اعضای حاضر معتبر است.

ماده ۱۷- هیئت مدیره متشکل از پنج عضو است که حداقل سه نفر از آنان موظف می‌باشند که به پیشنهاد رئیس مجمع و تصویب مجمع از بین افراد متعهد، مورد وثوق و امانت‌دار صاحب‌نظر در حوزه‌های مرتبط، به مدت سه سال انتخاب می‌شوند. ...» بقیه‌ی ماده تغییر نکرده است دیگر. هیئت وزیران در ماده (۲۶) هم همین کار را کرده است؛ گفته است: «ماده ۲۶- مدیرعامل شرکت از بین افراد متعهد، مورد وثوق و امانت‌دار با حکم رئیس مجمع برای مدت سه سال انتخاب می‌شود و ...». در ماده (۳۰) هم گفته است که: «۳۰- شرکت دارای بازرس قانونی (حسابرس) است که با تصویب مجمع عمومی از بین افراد متعهد، مورد وثوق و امانت‌دار برای مدت یک سال انتخاب خواهد شد و ...».

ما راجع به بند (۲) ماده (۲۳)^۶ هم در نظر قبلی مان تذکر داده

→

۱۳۹۲/۹/۲۰ هیئت وزیران: «ماده ۳۰- شرکت دارای بازرس قانونی (حسابرس) است که با تصویب مجمع عمومی برای مدت یک سال انتخاب خواهد شد و تا زمانی که جانشین وی انتخاب نشده است، به وظایف خود ادامه خواهد داد.

تبصره- اقدامات بازرس در اجرای وظایف خود نباید مانع جریان کارهای عادی شرکت شود.»

۵. ماده (۱۴) اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) مصوب ۱۳۹۲/۹/۲۰ هیئت وزیران: «ماده ۱۴- مجمع عمومی عادی و مجمع عمومی فوق‌العاده با حضور اکثریت اعضا، رسمیت خواهد داشت. تصمیمات در مجمع عمومی عادی همواره با اکثریت آراء و در مجمع عمومی فوق‌العاده با دو سوم آرای موافق اعضای حاضر معتبر خواهد بود.»

۶. ماده (۲۳) اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) مصوب ۱۳۹۲/۹/۲۰ هیئت وزیران: «ماده ۲۳- وظایف و اختیارات هیئت مدیره به شرح زیر تعیین می‌شود:

۱- اجرای تصمیمات مجمع عمومی

۲- واگذاری حق بهره‌برداری از اماکن و محل‌ها و تأسیسات واقع در فرودگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) و شهر فرودگاهی اعم از منطقه آزاد

←

←

مجلس به صورت آزمایشی] باید ضرورت داشته باشد، ولی الآن در خصوص این مصوبه‌ی اصلاحی هم، همچنان یک چنین ضرورتی وجود ندارد و شورای نگهبان علی‌القاعده نباید این مصوبه را قبول کند. این مصوبه اشکالات زیادی هم دارد و خیلی وضعش خوب نیست. از جاهای مختلف دارند نسبت به این مصوبه اعتراض می‌کنند؛ ایراد می‌گیرند و می‌گویند که این مصوبه، قانون درستی نیست. می‌گویند آنهایی که این مصوبه را تنظیم کردند، خیلی هایشان ناوارد و بی‌اطلاع بوده‌اند. می‌گویند که این همه مواد، واقعاً تجارت مملکت را به آفت می‌رساند. حالا آقای دکتر ره‌پیک، نامه‌ی آقای دکتر روحانی را بخوانید تا اول آن را بررسی بکنیم، ببینیم اصلاً ما باید وارد بررسی مواد این مصوبه بشویم یا نشویم؛ هر چند تا الآن چند تا ماده‌اش را هم خوانده‌ایم. باید ببینیم چه کار بکنیم.

آقای ره‌پیک - متن نامه‌ای که آقای رئیس جمهور برای دبیر محترم شورای نگهبان در مورد لایحه‌ی تجارت ارسال کرده‌اند، به این شکل است:^۳

«باسمه تعالی

حضرت آیت‌الله جنتی (دامت برکاته)

دبیر محترم شورای نگهبان

با سلام و تحیات؛

مجلس شورای اسلامی در جلسه علنی روز ۱۳۹۳/۱/۱۷ با اجرای آزمایشی لایحه تجارت مصوب کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی به مدت ۴ سال موافقت نموده و علی‌الاصول، طبق اصل (۹۴) قانون اساسی، مجلس باید مصوبه کمیسیون مشتمل بر (۱۲۶۱) ماده را برای اظهار نظر به شورای محترم نگهبان ارسال نمایند. بنا به دلایل ذیل، مصوبه مذکور که علی‌القاعده در جریان رسیدگی شورای نگهبان قرار خواهد گرفت، بر خلاف قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام به نظر می‌رسد:

۱- همان‌گونه که مستحضرنند به موجب اصل (۸۵) قانون اساسی، مجلس صرفاً در موارد ضروری می‌تواند اختیار وضع بعضی از قوانین را به کمیسیون‌های داخلی خود تفویض کند و اجرای آزمایشی قوانین برای مدت معین را تجویز نماید. شورای محترم نگهبان در نظریه شماره ۹۱/۳۰/۴۶۶۹۵ مورخ ۱۳۹۱/۲/۲۴ خود در خصوص همین لایحه که مجلس شورای اسلامی در جلسه مورخ ۱۳۹۱/۱/۲۳ خود طبق اصل (۸۵) با اجرای آزمایشی آن برای مدت ۵ سال موافقت نموده بود، «ضرورتی برای تصویب

بودیم که: «۳- در بند (۲) ماده (۲۳)، باید قید «با رعایت قوانین و مقررات» ذکر گردد». الآن هیئت وزیران این‌طور اصلاح کرده است: «در بند (۲) ماده (۲۳)، عبارت «با رعایت قوانین و مقررات مربوط و» قبل از عبارت «متناسب با موضوع» اضافه می‌شود». حضرات آقایانی که با این اصلاح به عمل آمده، باز ایراد دارند یا آنجایی که اشکال بود، اشکال را باقی می‌دانند بفرمایند. پس این اشکالات رفع شد.^۱

لایحه تجارت (اعاده‌شده از شورای نگهبان)

آقای جنتی - دستور امروز، مربوط به این مسئله‌ی «لایحه تجارت»^۲ است که واقعاً دارد به مشکلاتی برمی‌خورد. از طرفی یک نامه‌ای آقای روحانی [= رئیس جمهور] نوشته‌اند که حالا اگر آقای دکتر ره‌پیک، آن نامه را در اختیار داشته باشند، آن را می‌خوانند. ایشان اعتراضی کرده و می‌گویند شما [در نظر شماره ۹۱/۳۰/۴۶۶۹۵ مورخ ۱۳۹۱/۲/۲۴ راجع به این مصوبه] گفتید که طبق اصل (۸۵) قانون اساسی [تصویب قانون در کمیسیون

→

تجاری و ویژه اقتصادی و سایر مناطق شامل اراضی، ساختمان و تأسیسات که واگذاری حق بهره‌برداری از آنها لطمه‌ای به امر بی‌خطری پرواز وارد نسازد و مانعی در انجام امور و فعالیت‌های فنی و اداری فرودگاه ایجاد ننماید، متناسب با موضوع و طبیعت کار به اشخاص حقیقی یا حقوقی حداکثر تا سی سال در قبال دریافت بهای مناسب.»

۱. نظر شماره ۹۳/۱۰۲/۳۶۱ مورخ ۱۳۹۳/۲/۱۰ شورای نگهبان: «عطف به نامه شماره ۴۸۹۳۸/۶۵۱۹ مورخ ۱۳۹۳/۱/۳۰ و پیرو نامه شماره ۹۲/۳۰/۵۳۵۲۰ مورخ ۱۳۹۲/۱۲/۲۷، اساسنامه شرکت شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) که با اصلاحاتی در جلسه مورخ بیست و چهارم فروردین‌ماه یک‌هزار و سیصد و نود و سه به تصویب هیئت وزیران رسیده است، در جلسه مورخ ۱۳۹۳/۲/۱۰ شورای نگهبان مورد بحث و بررسی قرار گرفت و مغایر با موازین شرع و قانون اساسی شناخته نشد.»

۲. لایحه تجارت در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۵ به تصویب هیئت وزیران رسید. این لایحه، پس از ارسال به مجلس شورای اسلامی، طبق اصل (۸۵) قانون اساسی در تاریخ ۱۳۹۰/۱۰/۶ به تصویب کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی رسید که مجلس شورای اسلامی نیز در تاریخ ۱۳۹۱/۱/۲۳ با اجرای آزمایشی آن به مدت پنج سال موافقت کرد. این مصوبه، مطابق با روند قانونی پیش‌بینی شده در اصل (۹۴) قانون اساسی، طی نامه‌ی شماره ۱۱۴/۶۳۵۳ مورخ ۱۳۹۱/۲/۱۷ به شورای نگهبان ارسال شد. این مصوبه، تا کنون در دو مرحله بین شورای نگهبان و مجلس شورای اسلامی رفت و برگشت داشته است. شورای نگهبان این مصوبه را در مرحله‌ی اول رسیدگی در جلسه‌ی مورخ ۱۳۹۱/۲/۲۰ و در مرحله‌ی دوم در جلسات مورخ ۱۳۹۳/۲/۳، ۱۳۹۳/۲/۱۰، و ۱۳۹۳/۳/۲۰ بررسی کرد و نظر خود مبنی بر مغایرت این مصوبه با اصل (۸۵) قانون اساسی را طی نامه‌های شماره ۹۱/۳۰/۴۶۶۹۵ مورخ ۱۳۹۱/۲/۲۴ و ۹۳/۱۰/۱۱۹۳ مورخ ۱۳۹۳/۳/۲۷ به مجلس شورای اسلامی اعلام کرد.

۳. نامه‌ی شماره ۹۸۹۵ مورخ ۱۳۹۳/۲/۶ رئیس جمهور خطاب به دبیر شورای نگهبان.

حالی که مدت اجرای مصوبه کمیسیون موقت بوده و پس از آن احتمال بسیار زیادی برای تغییر و یا حتی عدم تصویب قانون دائمی در ظرف مدت مقرر وجود دارد (همان‌گونه که در خصوص قانون مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری اتفاق افتاد) و این امر، اقتصاد کشور را در این شرایط با «بحران بی‌ثباتی و بی‌قانونی» روبرو می‌کند. بنابراین تصویب قانون مهم و تأثیرگذاری چون قانون تجارت که نقشه راه حرکت تجار، فعالان اقتصادی و کارآفرینان است، به نحو آزمایشی و موقت با سیاست‌های کلی نظام و اصل ثبات در قوانین مغایرت دارد و مانع مهمی در تحقق اهداف سند چشم‌انداز از بُعد اقتصادی خواهد بود. لازم به ذکر است که در بند (۱۶) سند چشم‌انداز، «ایجاد محیط و ساختار مناسب حقوقی، قضایی و اداری برای تحقق اهداف چشم‌انداز» مورد تصریح قرار گرفته است.

۳- مقایسه مصوبه کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی با لایحه تقدیمی دولت در سال (۱۳۸۴)، نشانگر تغییرات و تفاوت‌های بسیاری بین این دو متن است که نمی‌توان آنها را در حد اصلاح و یا تغییر مواد لایحه با توجه به مباحث کمیسیون توجیه نمود. مذاقه در مصوبه کمیسیون محترم مؤید این برداشت است که لایحه دولت در جریان رسیدگی به‌طور کلی کنار گذاشته شده است و قانون تجارت موجود به‌طور موردی و بدون حکومت نظریه و مبنای واحد، مورد اصلاحات موردی و پراکنده قرار گرفته است. تباین مصوبه با لایحه دولت به حدی بوده که منجر به تقاضای استرداد لایحه از سوی دولت شده است.

این مصوبه در کمیسیون به صورت آزمایشی و بدون طی مراحل عادی قانون‌گذاری را احراز ننمود. لهذا تجویز مجدد اجرای آزمایشی همان مصوبه پس از گذشت قریب به دو سال به صورت آزمایشی و برای مدت ۴ سال از سوی مجلس شورای اسلامی، بدون تبیین «ضرورت» و یا انجام تغییراتی در متن مصوبه با اصول قانون اساسی، رویه قانون‌گذاری و نظر شورای محترم نگهبان مطابقت ندارد.

۲- ملاحظه دیگری که منطبق اصل (۸۵) قانون اساسی را توجیه می‌کند، ضرورت تصویب قوانین مهم و اثرگذار به نحو دائمی است. لزوم «ثبات در قوانین» و خصوصاً قوانین اقتصادی و تأثیرگذار بر فضای کسب و کار و تجارت از مهم‌ترین الزامات و بایسته‌های تحقق رونق اقتصادی مقرر در اسناد بالادستی نظام از جمله سیاست‌های کلی نظام است. ذیلاً چند مورد از «سیاست‌های کلی» ناظر به «ثبات در قوانین و مقررات اقتصادی» قوانین و همچنین «ثبات در قوانین محیط کسب و کار» ذکر می‌شود:

«بند (۲۱-۳) سیاست‌های برنامه پنجم- بهبود فضای کسب و کار کشور با تأکید بر ثبات محیط اقتصاد کلان، فراهم‌آوردن زیرساخت‌های ارتباطی، اطلاعاتی، حقوقی، علمی و فناوری مورد نیاز، کاهش خطرپذیری‌های کلان اقتصادی، ارائه مستمر آمار و اطلاعات به صورت شفاف و منظم به جامعه.»

«بند (۳) سیاست‌های امنیت اقتصادی- سیاست‌های ابلاغی در چارچوب اصول قانون اساسی نافذ است و تخطی از این قانون در اجرای سیاست‌های کلی پذیرفته نیست.»

«بند (۹) سیاست‌های اقتصاد مقاومتی- اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی.»

این در حالی است که با تأیید نهایی مصوبه کمیسیون مجلس، قوانین لازم‌الاجرا و شناخته‌شده فعلی (به شرح مذکور در ماده (۱۲۶۰) مصوبه کمیسیون قضایی و حقوقی^۱) نسخ می‌شود؛ در

۱. ماده (۱۲۶۰) لایحه تجارت مصوب ۱۳۹۰/۱۰/۶ کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی: «ماده ۱۲۶۰- کلیه قوانین و مقررات مغایر با این قانون که در ذیل احصاء شده است و اصلاحیه‌ها، الحاقیه‌ها و آیین‌نامه‌های اجرایی آنها نسخ می‌گردد:

۱- قانون راجع به ثبت شرکت‌ها مصوب ۱۳۱۰/۳/۲

۲- قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱/۲/۱۳

۳- قانون اداره تصفیه امور ورشکستگی مصوب ۱۳۱۸/۴/۲۴

۴- قانون حمایت صنعتی و جلوگیری از تعطیلی کارخانه‌های کشور مصوب ۱۳۴۳/۳/۱۹

۵- قانون طرز استفاده از درآمد صندوق‌های (الف) و (ب) اداره کل

→

تصفیه امور ورشکستگی مصوب ۱۳۴۴/۲/۲

۶- لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷/۱۲/۲۴

۷- مقررات راجع به تشکیل، اداره، انحلال و تصفیه، تغییرات در سرمایه، ادغام، تجزیه و حساب‌های شرکت تعاونی در قانون شرکت‌های تعاونی مصوب ۱۳۵۰/۳/۱۶

۸- قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵/۴/۱۶

۹- مقررات راجع به تشکیل، اداره، انحلال و تصفیه، تغییرات در سرمایه، ادغام، تجزیه و حساب‌های شرکت تعاونی در قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۰/۶/۱۳

۱۰- قانون اجازه ثبت شعبه یا نمایندگی شرکت‌های خارجی مصوب ۱۳۷۶/۸/۲۱

۱۱- بندهای (۲۲)، (۲۸)، (۲۹)، (۳۰) و (۳۱) ماده (۱)، بند (۴) ماده (۲۷)، بند (۴) ماده (۴۶) و مواد (۲۰)، (۲۲)، (۲۳)، (۲۴)، (۲۵) و تبصره‌های مواد (۲۲) و (۳۳) قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴/۹/۱ در مورد انتشار اوراق سهام در شرکت‌های سهامی عام، مختلط سهامی عام و تعاونی سهام عام در مرحله تشکیل و افزایش سرمایه.»

مجمع هستند، ایرادات این مصوبه را به مجمع ببرند و از آن طریق، درصد رفع آن ایرادها برآیند. پس این ایرادشان درست نیست. اما اینکه لایحه است و طرح نیست، حرف بی‌ربطی است؛ لایحه به مجلس رفته، مجلس هم بر اساس حق تغییر کرده دارد، آن را تغییر داده است. مجلس همیشه مواد لوایح را تغییر می‌دهد. در مورد مصوبه‌ی آیین دادرسی کیفری که ما به آن ایراد گرفتیم، ایراد ما از این جهت بود که مجلس دو مبحث به متن لایحه اضافه کرده بود، نه اینکه چون مواد آن لایحه را تغییر داده، ما به آن مصوبه ایراد گرفته باشیم؛ چون مجلس همیشه در هنگام بررسی، متن لوایح را تغییر می‌دهد. اما در آنجا مجلس دو مبحث جداگانه یکی برای سازمان قضایی و یکی هم برای جرایم اینترنتی به لایحه اضافه کرده بود. ما گفتیم این دو تا را که شما اضافه کرده‌اید، نه طرح است و نه پیشنهاد^۱. در اینجا فقط همان لایحه‌ی تجارت را اصلاح کرده‌اند. همچنین در خصوص اینکه آقای رئیس جمهور می‌فرمایند دولت استرداد این لایحه را از مجلس درخواست کرده است، باید عرض کنم که دولت بعد از تصویب کمیسیون - که آن زمان طبق اصل (۸۵) قانون اساسی به تصویب مجلس هم رسیده بود- درخواست استرداد کرده است. طبق آیین‌نامه‌ی

عنایت دارند مصوبات مجلس باید یا به صورت لایحه دولت مطرح شوند و یا به صورت طرح نمایندگان؛ در حالی که مصوبه کنونی کمیسیون به هیچ روی، نه می‌تواند نسخه اصلاح‌شده لایحه دولت تلقی شود و نه طرحی باشد که با رعایت اصول قانون اساسی و آیین‌نامه داخلی مجلس محترم از سوی نمایندگان برای اصلاح قانون تجارت تقدیم شده است.

ضمناً مناسب است شورای محترم نگهبان برای استماع نظرات تفصیلی دولت وقتی مقرر فرمایند تا نمایندگان دولت مراتب را با ذکر موارد مهم تشریح نمایند. این، متن نامه‌ای است که رئیس جمهور ارسال کرده‌اند.

آقای یزدی - به نظر می‌رسد که دو، سه تا از اشکالات این نامه وارد است؛ از جمله اینکه به هر حال، این «لایحه» است یا «طرح» است؟

آقای علیزاده - هیچ‌کدام از این حرف‌ها درست نیست. من الآن می‌گویم چرا درست نیست. نسبت به اولین ایرادش، باید گفت که قبلاً که این مصوبه به اینجا آمد [و نسبت به آن ایراد اصل (۸۵) گرفتیم]، بعداً ما خودمان پذیرفتیم که اینها بروند و این مصوبه را با اصلاحات و توجیهاتی [مبنی بر وجود ضرورت برای تصویب به صورت آزمایشی] برای ما بفرستند. اگر ما بخواهیم هر جلسه دوباره روی این موارد بحث کنیم که نمی‌شود. ما هفته‌ی قبل درباره‌ی این موضوع بحث کردیم و تمام شد. ایراد دومشان به سیاست‌های کلی است. درباره‌ی سیاست‌های کلی هم حضرت آقا فرمودند که مجمع تشخیص مصلحت نظام نظر بدهد و اگر ایرادی گرفت، آن را به شورای نگهبان بدهد تا شورا [آنها را در ضمن نظرات خود] به مجلس بفرستد و مجلس آنها را در مصوبه‌اش بگنجانند. الآن در همین جلسه‌ی قبل مجمع که در روز شنبه تشکیل شد و حضرت آیت‌الله جنتی هم تشریف داشتند، بحث از آیین‌نامه‌ی اصلاح‌شده‌ی مجمع تشخیص مصلحت نظام بود که به تأیید حضرت آقا [= مقام معظم رهبری] هم رسیده است. در این آیین‌نامه آمده است که در هر مصوبه‌ای که مجمع، مواردی را خلاف سیاست‌های کلی نظام تشخیص داد، خود مجمع نظر بدهد. این آیین‌نامه‌ی مجمع است و حضرت آقا هم آن را تأیید فرموده‌اند. یعنی در واقع، مجمع باید ایرادات را بگیرد و به شورای نگهبان بدهد و شورا هم آنها را در ایرادات خود بگنجانند و در نهایت به مجلس بدهد تا مجلس آنها را اصلاح کند. اگر مجمع تشخیص مصلحت نظام نسبت به این مصوبه ایرادی دارد، خب آقای رئیس جمهور هم خودشان عضو

۱. در خلال بررسی و تصویب لایحه آیین دادرسی کیفری در کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس، دو بخش تحت عنوان «آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح» (مواد ۵۵۹ الی ۶۴۸) و «آیین دادرسی جرائم رایانه‌ای و تشکیلات، زیرساخت‌ها و دادرسی الکترونیکی» (مواد ۶۵۸ الی ۶۹۹) به انتهای لایحه‌ی ارسالی از سوی دولت افزوده شد و در نهایت در تاریخ ۱۳۹۰/۳/۲ به تصویب کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس رسید. شورای نگهبان در بند (۱۹) نظر شماره ۹۱/۳۰/۴۸۳۲۸ مورخ ۱۳۹۱/۷/۲۳ در خصوص این مصوبه اظهار داشت: «۱۹- علاوه بر ایرادات و ابهامات متعددی که در بخش‌های ششم و هشتم این مصوبه با عنوان «آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح» و «آیین دادرسی جرائم رایانه‌ای و تشکیلات، زیرساخت‌ها و دادرسی الکترونیکی» وجود دارد، از آنجا که این بخش‌ها جزء لایحه نبوده و طرح موضوع اصل (۷۴) قانون اساسی نیز نمی‌باشند و پیشنهاد و اصلاحات مذکور در اصل (۷۵) نیز در آنها صدق نمی‌کند و یا اصلاح عرفی مواد مذکور در لایحه محسوب نمی‌شوند، مغایر اصول فوق‌الذکر شناخته شدند. همچنین مواد دیگر که به دو موضوع مربوط به این بخش‌ها ارتباط دارند، باید با توجه به این ایراد اصلاح گردند.» مجلس شورای اسلامی نیز در اصلاحیه‌ی مورخ ۱۳۹۲/۹/۵ خود مقرر داشت: «بخش ششم - آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح» شامل مواد (۵۵۹) تا (۶۴۸) و «بخش هشتم - آیین دادرسی جرائم رایانه‌ای و تشکیلات، زیرساخت‌ها و دادرسی الکترونیکی» شامل مواد (۶۵۸) تا (۶۹۹)، ضمن طرح مستقلاً به جریان قانون‌گذاری سپرده و در این مقطع از این مصوبه حذف شده است.»

بررسی کنیم و جواب بدهیم. مجلس رعایت حال ما را کرده است؛ چون ما نمی‌توانیم ظرف مدت مقرر جواب مجلس را بدهیم. قبل از اینکه این نامه را بنویسند، آقای شیخ مجید انصاری [= معاون پارلمانی و امور مجلس رئیس جمهور] با من تماس گرفتند. من به او گفتم نامه بنویسید. همچنین گفتم شما باید در مهلت قانونی می‌رفتید و لایحه را از مجلس پس می‌گرفتید؛ بعد هم به مجلس می‌رفتید و از موارد مد نظر خود دفاع می‌کردید و حرف‌هایتان را آنجا می‌زدید. به ایشان گفتم حالا که مجلس حرف شما را نپذیرفته است، شما اینها را طی نامه‌ای برای ما بنویسید، اگر مورد به مورد ایراد داشت و ایرادات هم وارد بود، ما حل می‌کنیم. جریان این نامه، این است. بقیه‌ی ایرادهای نامه هم هیچ‌کدام وارد نیست. اگر می‌گویند که این مصوبه خلاف سیاست‌های کلی است، مجمع مسئول آن است. الان در این آیین‌نامه‌ی جدید که با تأیید حضرت آقا اصلاح شده است، صراحتاً آمده است که در مواردی که مصوبه‌ای خلاف سیاست‌های کلی است، مجمع ایراد بگیرد و به شورای نگهبان بفرستد و شورا هم آن را در جوابی که به مجلس می‌دهد، بگنجاند و به مجلس فرستاده شود. پریروز این بحث مطرح بود که آیا ما می‌توانیم در موارد فوری - مثلاً در مواقعی که اصلاً نمی‌توانیم جلسه‌ی مجمع را تشکیل بدهیم - این اختیار مجمع را به کمیسیون مجمع بدهیم. این موارد مورد بحث بود که بنا شد برویم خدمت حضرت آقا و آنها را مطرح کنیم. آقای هاشمی رفسنجانی [= رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام] این‌طور فرمودند که ما از این مصوبه‌ی حضرت آقا، این‌طور می‌فهمیم که می‌توانیم این اختیار را به کمیسیون مجمع ارجاع دهیم، ولی ایشان گفت با این همه، من باز هم می‌روم و از آقا [= مقام معظم رهبری] سؤال می‌کنم که آیا مجمع می‌تواند یک کمیسیونی را تعیین کند که آنها مصوبه‌ی مجلس را بررسی کنند و ایراد بگیرند یا حتماً خود مجمع باید ایراد بگیرد. الان این موارد در مجمع در حال بحث است. منتها حضرت آقا اصلش را فرموده‌اند که هر جا خلاف سیاست‌های کلی است، خود مجمع ایراد بگیرد و آنها را به شورای نگهبان بفرستد تا شورا عین ایراد مجمع را جزء ایرادات خودش بگنجاند و به مجلس بدهد و مجلس هم اصلاح بکند.

آقای جنتی - شما راجع به «ضرورت» هم مطلبی دارید.

آقای علیزاده - بحث «ضرورت» را که آقایان [= برخی از نمایندگان مجلس] آمدند و با جناب‌عالی صحبت کردند. در

داخلی مجلس، استرداد لایحه زمان خاصی دارد و بعد از آن دولت نمی‌تواند آن را استرداد کند.^۱ هیچ‌کدام از این فرمایشاتشان، فرمایش درست نیست. اینها در مجلس موفق نبودند و نمی‌توانستند حرف‌های خودشان را در مصوبه بگنجانند، حالا آمده‌اند و به ما می‌گویند شما بیایید این مصوبه را رد کنید. ما چرا رد کنیم؟ الان تا وقتی که مجلس این مصوبه را برای ما نفرستاده، اینها به کمیسیون حقوقی و قضایی بروند و هر چه را که می‌خواهند در مصوبه اعمال کنند. اگر موضوعات مد نظرشان را به مجلس ببرند و اصلاح بکنند و آنها را قانع بکنند، مگر ما می‌گوییم چرا اصلاح کرده‌اید؟ ما که به اینها ایراد نمی‌گیریم. آقایان ببینید، ما آن قسمت اول این نامه که در خصوص اصل (۸۵) است را آن هفته در اینجا بحث کردیم، مطالب مورد بحث هم همین‌ها بود. شما مواد این مصوبه را بررسی کنید و ایرادهایتان را بگیرید تا به مجلس برگردد و بعد، هر چه می‌خواهد بشود، بشود. هر روز که ما نمی‌توانیم یک چیزی بگوییم. آن هفته در همین‌جا این مطالب بحث شد. برخی از آقایان همین مطلب اول نامه‌ی دولت را همین‌جا فرمودند. این مصوبه قبلاً به اینجا آمده و ما ایراد مغایرت با اصل (۸۵) قانون اساسی به آن گرفتیم. مجلس هنوز هم این مصوبه را به‌طور رسمی برای ما نفرستاده است؛ چون ما نمی‌توانستیم ظرف مهلت مقرر در قانون اساسی^۲ آن را

۱. ماده (۱۳۸) قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۰: «ماده ۱۳۸ - استرداد لوایح قانونی با تصویب هیئت وزیران به ترتیب ذیل امکان‌پذیر خواهد بود:

۱- در صورتی که استرداد پیش از تصویب کلیات لایحه در مجلس باشد، رئیس جمهور کتباً با ذکر دلیل، آن را مسترد می‌نماید و گزارش آن در جلسه علنی اعلام می‌شود.

۲- در صورتی که استرداد پس از تصویب کلیات لایحه و در هر مرحله تا پیش از تصویب نهایی باشد، وزیر مربوط یا یکی از معاونان رئیس جمهور به تناسب موضوع، ضمن ارائه درخواست رئیس جمهور می‌تواند با ذکر دلیل در جلسه علنی مجلس و صحبت یک نفر مخالف هر یک به مدت ده دقیقه و تصویب مجلس آن را مسترد نماید.»

۳. اصول نود و چهار و نود و پنجم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: «کلیه مصوبات مجلس شورای اسلامی باید به شورای نگهبان فرستاده شود. شورای نگهبان موظف است آن را حداکثر ظرف ده روز از تاریخ وصول از نظر انطباق بر موازین اسلام و قانون اساسی مورد بررسی قرار دهد و چنانچه آن را مغایر ببیند برای تجدید نظر به مجلس بازگرداند. در غیر این صورت، مصوبه قابل اجرا است.

در مواردی که شورای نگهبان مدت ده روز را برای رسیدگی و اظهار نظر نهایی کافی نداند، می‌تواند از مجلس شورای اسلامی حداکثر برای ده روز دیگر با ذکر دلیل خواستار تمدید وقت شود.»

هیچ جهتی به درد ما نمی‌خورد. بعد از این توضیحات، گفتند که اگر اجازه بدهید ما این مصوبه را [مجدداً به همین صورت آزمایشی برای بررسی به شورای نگهبان] بفرستیم. حاج‌آقا [= آیت‌الله جنتی] ظاهراً موافقت فرمودند. بعد که این صحبت شد، آمدیم اینجا [و در جلسه‌ی شورای نگهبان] آن نامه‌ی مجلس را آوردیم و خواندیم. اکثریت آقایان اعضای شورا فرمودند که اگر یک کاری بکنند که دوباره به شورا بیاید، ما به صورت آزمایشی آن را تأیید می‌کنیم. اینها هم آن را تصویب کردند، منتها [این‌طور مقرر شد که] مجلس آن مصوبه را یک‌جا برای ما نفرستد؛ تکه‌تکه بفرستد و از اول هم به صورت رسمی نفرستد. آقایان هم همین کار را کردند و فرستادند. حالا می‌خواهید بگویید که این مصوبه دوباره به مجلس برگردد!

آقای ره‌پیک - بله، حالا اجازه بدهید تا بحث‌های مختلف مطرح بشود تا موضوع جمع‌بندی بشود. یک بحث در مورد نامه‌ی آقای رئیس‌جمهور است. خُب، بعضی از این مواردی که ایشان اشاره کردند - همان‌طور که آقای علیزاده هم توضیح دادند - حداقل شورا نمی‌تواند در مورد آنها کاری بکند. یعنی شاید بعضی از موارد از نظر حقوقی صحیح نباشد و بعضی‌ها را هم نمی‌شود کاری کرد. مثلاً بحث استرداد لایحه، طبق آیین‌نامه‌ی داخلی مجلس، یک زمانی دارد. خُب وقتی که دولت در آن زمان اقدام نکرد، از ما هم کاری بر نمی‌آید. یا این بحث قانون آزمایشی که آیا ثبات دارد یا ندارد، خُب فرقی نمی‌کند قانون آزمایشی باشد یا غیر آزمایشی باشد، فرض بر قانون بودن آن است. البته یک نکته‌ای در اینجا قابل توجه است که همان ایراد اصلی شورا بوده است و آن هم مسئله‌ی «ضرورت» است که آیا تصویب این مصوبه به صورت آزمایشی ضرورت دارد یا ندارد که منطبق بر منطبق اصل (۸۵) قانون اساسی بشود یا نه؛ به اضافه‌ی اینکه در نظریه‌ی شورا - که در این مجموعه خدمت آقایان هست - شورا تقریباً یک پیشنهادی هم داشته و آن اینکه با توجه به این مسئله، اگر مواردی در قانون تجارت فعلی، واقعاً نیاز به اصلاح دارد، فقط در حد ضرورت آن موارد را اصلاح کنند. حالا عرض می‌کنم ببینید، در همین لایحه، این چند جلسه‌ای که ما تا مواد حدود (۴۰) یا (۵۰) را بررسی کردیم، خیلی از مواد، همان مواد سابق است که اینها با یک دست‌کاری و البته نگارش بد آمده‌اند یک ابهاماتی به آن اضافه کرده‌اند که مشکل را بیشتر کرده است. این نشان می‌دهد که قانون سابق مورد توجه بوده و با توجه به آن آمده‌اند این کار را کرده‌اند. البته بخش‌های جدیدی هم

این خصوص، آن هفته هم بحث کردیم. من دارم می‌گویم ببینید ما یک بار درباره‌ی «عدم ضرورت» تصویب این مصوبه به صورت آزمایشی ایراد گرفتیم. آقایان [= نمایندگان مجلس] با توجیهاتی، یک نامه‌ای به صورت غیر رسمی به ما دادند. قبل از اینکه ما مطلع بشویم، آقای لاریجانی [= رئیس مجلس] آمد و با آیت‌الله جنتی صحبت کرد و گفت که این ایراد را نمی‌شود در مجلس درست کرد. آقایان، این حرفی که می‌گویند قانون‌های مهم را نمی‌شود با تصویب در کمیسیون درست کرد، حرف غلطی است. اتفاقاً قوانین مهم را باید در کمیسیون‌های داخلی مجلس به تصویب رساند. الآن ما هر قانون مهمی که در مملکت داریم، کمیسیون‌های داخلی مجلس آنها را تصویب کرده‌اند. قانون مدنی ما مصوب کمیسیون داخلی مجلس است. قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۲۹۲ هم آزمایشی بود.^۱ اولین مصوبه‌ی همین قانون تجارت هم مصوب کمیسیون قوانین عدلیه در سال ۱۳۱۱ است که بعد، اصلاح آن در سال ۱۳۴۷، مصوب کمیسیون خاص مشترک مجلسین سابق است.^۲ الآن قانون مجازات اسلامی ما^۳ آزمایشی است. قانون آیین دادرسی کیفری ما^۴ هم به صورت آزمایشی اجرا می‌شود. همه‌ی اینها را آزمایشی تصویب می‌کنند. اگر دیدند در عمل اشکالی وجود دارد، فقط آن موارد و اشکالات را رفع می‌کنند و به صورت دائمی تصویب می‌کنند. بعد آقایان می‌گویند که این قوانین، دائمی شدن نیست! آنها [= نمایندگان] که از مجلس به شورای نگهبان آمده بودند [شرحی دادند و گفتند که اولاً قانون اولیه‌ی تجارت هم خودش آزمایشی بوده و اصلاح آن هم طی مصوبه‌ی کمیسیون صورت گرفته است؛ ثانیاً اصلاً قانون تجارتی که ما آن زمان از قانون تجارت فرانسه الگو گرفتیم، بیش از (۲۰۰) سال از عمرش گذشته است و دیگر نه از نظر تجارتی و نه از جهت اقتصادی، به درد ما نمی‌خورد؛ از

۱. قوانین موقتی محاکمات جزایی (آیین دادرسی کیفری) مصوب ۱۲۹۱/۵/۳۰ کمیسیون مجلس شورای ملی.

۲. قانون تجارت، مصوب ۱۳۱۱/۲/۱۳ کمیسیون قوانین عدلیه است. لایحه‌ی قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت نیز مصوب ۱۳۴۷/۱۲/۲۴ کمیسیون مشترک مجلسین است. در این لایحه‌ی قانونی، (۳۰۰) ماده در قالب یک مبحث (مبحث اول) و با عنوان «شرکت‌های سهامی» به قانون تجارت اضافه شد.

۳. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی.

۴. قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۴ کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی.

حال، مجلس این را تصویب کرده است، ولی واقعیتش همین است که کار کارشناسی دقیقی بر روی این مصوبه انجام نشده است. ما بعضی از همین آقایان کارشناس که این لایحه را نوشته بودند، صدا کردیم و گفتیم که این ایرادها وجود دارد. گفتند بله، این ایرادها را می‌دانیم. ایرادهای هفته‌ی پیش را هم به آنها گفتیم و گفتیم که چرا این‌طور نوشته‌اید؟ گفتند بالاخره انجام این کار عجله‌ای بود و ما هم بالاخره آن را جمع کرده‌ایم. خُب ببینید، این محتوایی که الان عرض کردم، باید راجع به آن یک تصمیم جمعی گرفته شود. ما یک ایرادی گرفتیم و مجلس هنوز رسماً جوابی به ما نداده است. ما الان این مصوبه را به صورت غیر رسمی داریم بررسی می‌کنیم. اگر قرار باشد ما (۱۳۰۰) ماده را به این ترتیب رسیدگی کنیم و آخرش هم دولت، مخالف باشد، اتاق بازرگانی هم مخالف باشد، آن یکی هم مخالف باشد، که نمی‌شود. همه‌ی اینها مخالفتشان را اعلام کرده‌اند و همه‌شان درخواست داده‌اند که بیایند علت مخالفتشان را برای شورا توضیح بدهند. خُب به نظر من، واقعاً کار شورای نگهبان این‌طور رسیدگی کردن نیست که بعدش هم همه بخواهند اعتراض کنند و بگویند این مصوبه به شورا رفت و خراب از کار درآمد. پیشنهاد ما این است که با یک توافق غیر رسمی، دولت و مجلس، باز یک مروری روی این لایحه بکنند و بعد آن را به کمیسیون ببرند و یک سری اصلاحات لازم را در این مصوبه اعمال بکنند و دقیقش کنند. این‌طور کار کردن، واقعاً طاقت‌فرسا می‌شود. بعداً می‌خواهید اصلاحش بکنید، بدتر از این می‌شود. چه کسی می‌تواند به کمیسیون داخلی مجلس برود و آنجا یک‌یک این ایرادهای مواد را توضیح دهد و اصلاح کند تا مصوبه‌ی اصلاحی دوباره از مجلس به شورا برگردد؟ الان که هنوز به ما رسماً اعلام نکرده‌اند، بنشینند یک مروری بکنند و آن را پالایش بکنند و در مفاد آن دقت بکنند. بعد اگر دیدند به یک حدی رسیده [که قابل دفاع است]، بگویند این مصوبه ضرورت دارد که به صورت آزمایشی تصویب شود و بعد آن مصوبه برای رسیدگی به شورا بیاید. این دفعه، رسماً اعلام کنند. چون ایراد ما به عنوان «عدم ضرورت»، سر جای خودش باقی است. ما که هنوز رسماً اعلام نکرده‌ایم که این مصوبه را تأیید کرده‌ایم. یک فرصتی فراهم شده تا یک بررسی‌ای بشود.

آقای هاشمی شاهرودی - مثل اینکه در مجلس تصویب شده است.

نوشته‌اند که در مواد بعدی این مصوبه آمده است. آقای عزیز، مسئله‌ی ضرورت را توضیح دادند که به شکل غیر رسمی این مسائل [بین مجلس و شورای نگهبان] ردّ و بدل شده و قرار شد آقایان مجلس آن ضرورت را توجیه بکنند. منتها یک نکته‌ی قابل توجه این است که الان دولت - البته دولت قبلی هم همین‌طور - بعد از اینکه این لایحه به مجلس ارسال شد و مرکز پژوهش‌های مجلس هم با آن مخالفت کرد، یک درخواستی برای استرداد داشتند، ولی ظاهراً آن را پیگیری نکردند. به هر حال، الان اتاق بازرگانی که می‌خواهد با این قانون، کار کند، با این لایحه مخالف است. الان غالب اعضای کمیسیون اقتصادی فعلی - چون این مسئله در کمیسیون قبلی مطرح شده است - می‌گویند که ما [از گذشته و سابقه‌ی این مصوبه] اطلاع نداریم. به هر حال، یک فضای سنگینی هم برای این مصوبه وجود دارد. از جاهای مختلف هم راجع به این مصوبه، بحث مطرح می‌شود. این دو، سه جلسه‌ای هم که خودمان مصوبه را بررسی کردیم، واقعاً نشان می‌دهد همان نکته‌ای که عرض کردیم، وجود دارد و کار جدی کارشناسی روی این مصوبه صورت نگرفته و در واقع شورای نگهبان الان دارد مصوبه را بازنویسی می‌کند. شما یک جلسه برگزار کردید و دیدید که اگر بخواهد این ایرادها رفع شود، باید دوباره بنشینند و مواد را بنویسند و این موضوع همچنان ادامه دارد. جلسه‌ی دوم هم که این مصوبه در شورا رسیدگی شد، همین‌طور بود. خُب، اگر قرار باشد این وضعیت تا آخر این مصوبه، همین‌گونه باشد [این مصوبه به نتیجه‌ای نمی‌رسد]. من یک نکته‌ای را عرض کردم و انتهای این گزارش کارشناسی [مجمع مشورتی حقوقی شورای نگهبان] هم آمده است.^۱ ما اینها را به عنوان یک مسئله‌ی رسمی نمی‌توانیم اعلام بکنیم که به آن ترتیب اثر داده شود، ولی به عنوان یک واقعیت عرض می‌کنیم. ما اطلاع داریم که جمع کردن این لایحه، توسط چند کارشناس و با عجله صورت گرفته است. البته این را عرض کردم که نمی‌توانیم به صورت رسمی مطرح کنیم؛ چون به هر

۱. «... در پایان لازم به توجه است که به نظر می‌رسد لایحه مزبور هر چند به عنوان مصوبه کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس به صورت آزمایشی به تصویب رسیده، ولیکن بخش عمده این لایحه خارج از کمیسیون مذکور و توسط اشخاص دیگری تهیه شده و صرفاً کمیسیون در جریان این امر و اصلاحات صورت گرفته قرار داشته است.» گزارش کارشناسی مجمع مشورتی حقوقی (پژوهشکده شورای نگهبان)، شماره ۹۳۰۲۰۰۳ مورخ ۱۳۹۳/۲/۹، ص ۶، قابل دسترسی در نشانی زیر: yon.ir/zUDtP

می‌کنم. اگر قرار شد این کار انجام شود، یک راه حلی خدمتتان عرض می‌کنم. دو سال پیش، مصوبه‌ی پنج‌سال اجرای آزمایشی این مصوبه را در صحن علنی مجلس تصویب کردند که آن مصوبه، به شورا آمد و شورا هم آن را ایراد گرفت.

آقای هاشمی شاهرودی - بله.

آقای رهپیک - بعد از دو سال الآن چه کار کرده‌اند؟ فقط مدت اجرای آزمایشی مصوبه را از پنج سال به چهار سال تبدیل کرده‌اند!

آقای هاشمی شاهرودی - ما باز ایراد بگیریم؟

آقای رهپیک - ما ایراد بگیریم و بگوییم که آن ایراد ما هنوز رفع نشده است؛ پنج سال و چهار سال که ایراد ما را رفع نکرده است. این مصوبه به مجلس برگردد، دولت و مجلس [با توافق هم هر کاری که خواستند انجام دهند].

آقای مدرسی یزدی - متن مصوبه هم عوض شده است.

آقای رهپیک - نه، به متن آن دست نزده‌اند.

آقای مدرسی یزدی - چرا.

آقای اسماعیلی - نه، به متن مصوبه دست نزده‌اند.

آقای رهپیک - فقط پنج سال اجرای آزمایشی را به چهار سال اجرای آزمایشی تبدیل کرده‌اند.

آقای علیزاده - بر اساس توافق‌ها، این جور عمل کرده‌اند.

آقای مدرسی یزدی - یعنی هیچ چیزی از آن مصوبه‌ی قبلی را عوض نکرده‌اند؟!

آقای رهپیک - نه.

آقای علیزاده - آقای دکتر، بر اساس توافق با ما این کار را کرده‌اند.

آقای هاشمی شاهرودی - هیچ کار اساسی در آن نکرده‌اند.

آقای رهپیک - فقط پنج سال اجرای آزمایشی را به چهار سال تبدیل کرده‌اند.

آقای علیزاده - این بر اساس توافق آنها با ما بود.

آقای رهپیک - نه، ما نگفتیم که اجرای آزمایشی را به چهار سال تبدیل کنند.

آقای علیزاده - در اینجا توافق شده است؛ شورا به مجلس گفت شما یک طوری عمل کنید که این مصوبه دوباره برای شورا ارسال شود تا ما دوباره آن را بررسی کنیم. ما گفتیم تکه‌تکه (۱۰۰) ماده، (۱۰۰) ماده برای ما بفرستید تا ما نظر بدهیم.

آقای رهپیک - اینها را می‌دانم، من که حرف شما را نفی نمی‌کنم؛ من دارم راه حل ارائه می‌دهم.

آقای علیزاده - بله، در مجلس تصویب شده است.

آقای رهپیک - نه، [هنوز در صحن علنی مجلس تصویب نشده است].

آقای هاشمی شاهرودی - تصویب کمیسیونی شده است.

آقای رهپیک - بله، تصویب کمیسیونی شده است.

آقای علیزاده - خیر [در صحن مجلس هم تصویب شده است].

آقای هاشمی شاهرودی - در صحن مجلس هم تصویب شده است؟

آقای رهپیک - به ما که چیزی ابلاغ نکرده‌اند.

آقای هاشمی شاهرودی - شما که گفتید دولت و مجلس با هم بنشینند راجع به این مصوبه تفاهم کنند، خب اینها که نمی‌توانند تصویب قبلی‌شان را به هم بزنند. به فرض که دولت و مجلس یک چیز دیگری را درست کنند، این تصویب قبلی را چه‌کار کنند؟

آقای رهپیک - خودشان بروند یک کاری بکنند.

آقای علیزاده - تا ایراد شورای نگهبان به مجلس نرود، نمی‌توانند درستش کنند.

آقای رهپیک - ما که الآن نمی‌توانیم به این مصوبه ایرادی بگیریم؛ چون رسماً به ما ابلاغ نشده است.

آقای هاشمی شاهرودی - این هم یک اشکال دیگر است، یعنی اگر فرضاً هیئت دولت هم رفت تا با مجلس تفاهم کند، آیا مجلس می‌تواند مصوبه‌ی قبلی‌اش را به هم بزند؟

آقای یزدی - نه.

آقای رهپیک - هنوز که مجلس، به صورت رسمی مصوبه‌ی اصلاحی را برای ما نفرستاده است.

آقای هاشمی شاهرودی - بله، ولی خودشان که این مصوبه را در مجلس تصویب کرده‌اند.

آقای رهپیک - حالا راهش را بگویید؛ بگویید که الآن اینها چه‌کار کنند؟

آقای هاشمی شاهرودی - الآن در صحن مجلس تصویب کرده‌اند.

آقای علیزاده - البته به صورت آزمایشی.

آقای رهپیک - الآن اینها چه چیزی را تصویب کرده‌اند؟

آقای علیزاده - کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس، اصل مصوبه را تصویب کرده است.

آقای رهپیک - اخیراً [صحن علنی مجلس، چیزی در خصوص این مصوبه تصویب نکرده است]؛ یک بار، دو سال پیش تصویب کردند و نوشتند که این قانون به‌طور آزمایشی برای مدت پنج سال تصویب شد. حالا من یک راه حلی برای این مسئله عرض

آقای هاشمی شاهرودی - مجلس خودش با دولت برود و این موضوع را حل کند.

آقای رهپیک - اگر بروند با دولت بر روی مواد این مصوبه کار کنند، توجیه است.

آقای مدرسی یزدی - اگر کمیسیون [پس از توافق با دولت]، این مصوبه را دوباره به صورت آزمایشی بفرستد، ما دیگر نمی‌توانیم آن را بررسی کنیم.

آقای هاشمی شاهرودی - دولت و مجلس باید بنشینند و این مسئله را حل کنند.

آقای مدرسی یزدی - خوب بعد، نهایت چه می‌شود؟

آقای هاشمی شاهرودی - به هر نتیجه‌ای رسیدند، همان را به شورا بفرستند.

آقای مدرسی یزدی - آن که نمی‌شود؛ ما هم باید بفهمیم چه می‌شود.

آقای هاشمی شاهرودی - شاید همین قانون موجود را به صورت جزئی اصلاح کردند، نه اینکه کل آن را عوض کنند.

آقای مدرسی یزدی - خوب، باید آن را پیش‌بینی کنیم.

آقای هاشمی شاهرودی - در آن صورت، خودشان اضافه کرده‌اند؛ به ما چه ربطی دارد؟

آقای مدرسی یزدی - نخیر، الآن این مسائل واقعاً باید معلوم شود. ما نباید یک کاری بکنیم که بعد دوباره در یک مخصصه دیگری گیر کنیم.

آقای هاشمی شاهرودی - این را خودشان می‌دانند.

آقای مدرسی یزدی - ما باید ببینیم که اگر واقعاً دولت و مجلس [بر سر مفاد مصوبه و اجرای آزمایشی آن] با هم توافق کردند، بعد از توافق، ما در اینجا دوباره به مشکل برخورد نکنیم. اگر واقعاً دولت و مجلس راجع به این مصوبه توافق بکنند و بگویند که ما راه حلی داریم و می‌توانیم مواردی از این مصوبه را اصلاح کنیم - هر چند به نظر من، انجام چنین کاری مشکل است و وصله پینه‌ی بی‌جایی است، اما اگر توافق کردند و قسمت‌هایی از این مصوبه را اصلاح کردند - و آن را به جای این مصوبه برای شورا بفرستند، تکلیف ما چیست؟ ولی آیا واقعاً ممکن است این مصوبه را هم دولت بپذیرد و هم مجلس؟ این را نمی‌پذیرند.

آقای رهپیک - ما که با کسی دعوا نداریم. در مرحله‌ی قبل، بعد از ایراد ما، عده‌ای از نمایندگان مجلس آمدند و گفتند که به این دلایل ما می‌گوییم تصویب این مصوبه به صورت آزمایشی،

آقای هاشمی شاهرودی - حالا چه کار کنیم؟ مصوبه را دوباره به مجلس برگردانیم؟

آقای رهپیک - من عرضم این است که اگر آقایان این مقدمات را می‌پذیرند، ایراد بگیریم تا برگردد.

آقای علیزاده - باید مصوبه را به صورت رسمی برای ما بفرستند تا ما بتوانیم دوباره به آن اشکال وارد کنیم.

آقای رهپیک - بله دیگر.

آقای هاشمی شاهرودی - خوب پس مصوبه را به صورت رسمی بفرستند تا ما به آن اشکال وارد کنیم و دوباره به مجلس برگردد. هیئت دولت هم برود با مجلس در خصوص این لایحه، توافق کند.

آقای مدرسی یزدی - خوب دوباره می‌شود آن را به صورت «آزمایشی» تصویب کنند یا نمی‌شود؟

آقای اسماعیلی - نه.

آقای هاشمی شاهرودی - نه دیگر، نمی‌شود.

آقای علیزاده - می‌گوییم دیگر نمی‌توانید این مصوبه را به صورت آزمایشی تصویب کنید.

آقای رهپیک - آزمایشی بودن یک منطقی دارد. ما ایرادمان این بود که این لایحه را به صورت آزمایشی تصویب نکنید، اگر هم می‌خواهید تصویب کنید، بروید به صورت موردی یک قسمت‌های ضروری را انتخاب کنید. به این مصوبه، یک ایراد فرآیندی و شکلی وجود داشت و یک ایراد ماهوی هم [به این شرحی که گفته شد] دارد. عرض من، جمعی است. اگر اصل آن ایراد درست است و می‌خواهید برای این مسئله، یک راه حلی پیدا کنید، راه حلش این است که گفته شد یا اینکه باید یک راه حل دیگری پیدا کنیم.

آقای مدرسی یزدی - نه، عرض من این است؛ الآن فرض کنید که دوباره این مصوبه به صورت رسمی برای ما آمد و ما به آن ایراد گرفتیم و گفتیم که تصویب آن به صورت آزمایشی ضرورتی ندارد و دوباره این مصوبه به مجلس برگشت. اگر این دفعه باز بخواهند آن را از طریق کمیسیون و به صورت آزمایشی تصویب کنند، می‌توانند یا آنکه نه، باید آن را در صحن مجلس تصویب کنند؟

آقای ابراهیمیان - باید مجلس تصویب کند.

آقای مدرسی یزدی - خوب، آنها محذورشان این است که مجلس نمی‌تواند این مصوبه را در صحن تصویب کند. این‌گونه این مصوبه به جایی نمی‌رسد و عاقبت، این قضیه حل نمی‌شود.

مصوبه، سر جای خودش باقی است.

آقای علیزاده - ربطی به ما ندارد.

آقای مدرسی یزدی - ما ایرادهايمان را می‌گیریم، بعد که ایراد گرفتیم، هر وقت که مصوبه را به صورت رسمی برای ما فرستادند، در همان کمیسیون یا در هر جای دیگر، یک کاری بکنند که بتوانند آن مشکلشان با دولت را رفع بکنند. اگر هم نتوانستند، خب وقتی ما به موادی از این مصوبه ایراد گرفتیم، مجلس باید برود اصلاحات لازم را در آن اعمال کند. یعنی منظور من این است که ما دوباره نباید با همان اشکال سابق، این مصوبه را رد بکنیم، با اینکه به مجلس قول بررسی مجدد مصوبه را داده‌ایم و [استدلال مجلس در خصوص «ضرورت» تصویب این مصوبه به صورت آزمایشی] درست هم است. واقعاً عوض شدن این قانون تجارت فعلی ضرورت دارد. به قول شما و دیگران، سابقه‌ی این قانون، مربوط به (۲۰۰) سال پیش فرانسه است. واقعاً موجب آبروریزی هم است. خب، تغییر این قانون، ضرورت دارد، اما کیفیت اجرای آن، مربوط به خود مجلس است و نه مربوط به ما. بنابراین هر وقت که مصوبه را به صورت رسمی برای ما فرستادند، چنانچه هر کدام از مواد آن ایراد داشت، ما ایراد می‌گیریم. حالا اگر آنها خواستند آن را پس می‌گیرند و اگر هم خواستند آن را اصلاح می‌کنند و دوباره برای بررسی به شورا می‌فرستند.

آقای جنتی - حالا ضرورتش این است که کل قانون فعلی را عوض کنیم یا می‌شود موارد جزئی آن را اصلاح کرد؟

آقای مدرسی یزدی - این موضوعات دیگر ربطی به ما ندارد.

آقای جنتی - نه، «ضرورت» را ما باید تشخیص بدهیم.

آقای مدرسی یزدی - بله.

آقای جنتی - خیلی خب، من می‌گویم اگر تعدادی از مواد مشکل‌دار آن قانون را اصلاح کنند، رفع اشکال می‌شود.

آقای مدرسی یزدی - می‌گویند اصلاً شاکله‌ی این قانون تجارت فعلی، یک شاکله‌ی غلطی است.

آقای ره‌پیک - آن هم یک بحثی است و یک راه حلی است، منتها من مجموع مباحث و کل مشکلاتی که هست را خدمتان عرض کردم. اگر تصویب این مصوبه به صورت آزمایشی ضرورت دارد، چرا الآن تا اینجایی که ما خواندیم، (۶۰) تا (۷۰) درصدش همان مواد قانون سابق است؟ البته در مواد بعدی مصوبه، مواد جدیدی هم آمده است که به آنها هم می‌رسیم.

آقای مدرسی یزدی - (۶۰)، (۷۰) درصد؟

ضرورت دارد. ما هم گفتیم عیبی ندارد و اجمالاً پذیرفتیم که به این دلایلی که می‌گویند، ضرورت دارد. خب حالا باید بروند و مفاد این مصوبه را درست کنند و بگویند به این دلایل، تصویب آزمایشی این مصوبه ضرورت دارد. اگر شرایطی فراهم شود که هم دولت متن این مصوبه را به طور نسبی قبول کرده باشد و هم مجلس آن را قبول کرده باشد و تقریباً یک اجماعی در میان باشد، ما هم می‌توانیم بگوییم که اگر موضوع ضرورت را توجیه کنید و بیاورید، ما هم آن را قبول می‌کنیم.

آقای مدرسی یزدی - بله، ما هم معیارها را حساب می‌کنیم.

آقای علیزاده - دولت قبول نکرد؛ هر چه مجلس این مصوبه را اصلاح کرد، باز هم دولت می‌گوید ما آن را قبول نداریم. مسئله‌ی مهم این است.

آقای مدرسی یزدی - بحث «ضرورت» یک چیز است و بحث کیفیت اصلاح آنها هم یک چیز دیگری است. یک وقت می‌گویند الآن با این قانون تجارت مشکل داریم و باید به طور اضطراری و زود آن را اصلاح کنیم، که البته این حرف، فی‌الجمله واقعاً درست است. خب اشکال شما این است که این کاری که الآن مجلس بر روی این مصوبه انجام داده است، رفع مشکل نمی‌کند. معنای آن این است که ما باید اینجا بارها به مفاد این مصوبه ایراد بگیریم تا مجلس هم برود و آن را اصلاح بکند تا درست بشود، وگرنه در مورد ضرورت واقعاً من نمی‌توانم بگویم ضرورت ندارد. تا به حال، هر بار که مجلس در مصوباتش، به این قانون تجارت ارجاع داده است، ما به این ارجاع اشکال وارد کردیم و گفتیم که حداقل برخی از مواد این قانون تجارت، خلاف شرع است.

آقای مؤمن - بله، گفتیم که برخی موادش، خلاف شرع است.

آقای مدرسی یزدی - بنابراین، مشخص است که این قانون، باید تغییر پیدا کند. مجلس هم الآن می‌گوید تصویب این مصوبه به صورت آزمایشی ضرورت دارد. اقتضای ضرورت هم این نیست که ما بتوانیم کل آن مواد را در صحن مجلس بررسی کنیم و به تصویب برسانیم، بلکه باید این کار در کمیسیون انجام بگیرد. بنابراین، ضرورت را پذیرفتیم و از این جهت هم بنده عرضی ندارم. وقتی گفتند به این دلایل ضرورت وجود دارد و توضیح دادند، گفتیم خب، ضرورت دارد. حالا شما می‌فرمایید که مجلس نمی‌تواند این ایراد مرحله‌ی قبل ما را با این مصوبه رفع کند، این دیگر ربطی به قضیه‌ی «ضرورت» ندارد؛ ضرورت تصویب آزمایشی این

نظرم چون این قرار - به قول قضات - یک تصمیم اعدادی بوده، قابل رجوع است. ما باید یک مقدار روی آن فکر کنیم. اشکالاتی که مطرح شده، چند دسته است. یک مقدار نگاه شورای نگهبان و آقایان بزرگواران فقها با نگاه مجلس و دولت در مورد ضرورت پرداختن به لایحه‌ی تجارت متفاوت است. یک مقدار که چه عرض کنم، خیلی متفاوت است. انگیزه‌ی اصلی شما بزرگواران بر اساس سوابقی که به مواد قانون تجارت ارجاع شده و آن را خلاف شرع دانستید، این است که باید زودتر [قانونی منطبق با قانون اساسی و موازین شرع تصویب شود].

آقای مدرس‌ی یزدی - نخیر.

آقای ابراهیمیان - حالا حداقل یکی‌اش این است، منتها واقعیت امر این است که من به خاطر چند سالی که با این نهادها کار کرده‌ام و این قانون تجارت را لاقلاً به اندازه‌ی آن اساتیدی که متن لایحه‌ی دولت را نوشتند بلد هستم، می‌دانم که آنها چه می‌خواهند بگویند و مشکل ما چیست. واقع امر این است که آن لایحه‌ای که الان دولت نسبت به آن ابراز نگرانی می‌کند و می‌خواهد به جای این مصوبه بگذارد، با مخالفت‌های بیشتری از سوی شورای نگهبان مواجه می‌شود، به‌گونه‌ای که اصلاً آن لایحه تعطیل می‌شود. یعنی نگران این نباشید که اگر ما این را رسیدگی نکردیم و دولت یک چیز دیگری را بررسی کرد و جای این مصوبه گذاشت، آن مشکلات را حل می‌کند. آن مشکلاتی که ما در این مصوبه به آنها بر می‌خوریم، در لایحه‌ی دولت بیشتر است. من از آن لایحه خبر دارم. چیزی که آقایان در دولت نوشته‌اند، بخش‌هایی از قانون تجارت فرانسه را عیناً ترجمه کرده‌اند و با یک مقدار اصلاحات در باب ورشکستگی و ... در ضمن یک سری مواد طولانی آورده‌اند که اگر ما کنار این فتاوی‌ای موجود بگذاریم، بخش مهمی از آن خلاف شرع اعلام می‌شود؛ یعنی آن لایحه‌ی مورد نظر دولت هم تعطیل می‌شود. منتها این دفعه، تعطیل کار تقنینی به اسم شورای نگهبان تمام می‌شود که بعداً می‌گویند آقا، ما برای بهبود کسب و کار لایحه ارائه دادیم، ولی شورای نگهبان به (۱۳۰۰) ماده، (۱۴۰۰) ایراد گرفت؛ کما اینکه در مورد مصوبه‌ی مجازات اسلامی هم این حرف را می‌زدند. قطعاً این‌طوری خواهد بود که اگر دولت آنچه در خصوص لایحه‌ی تجارت در نظر دارد بیاورد، آن هم باعث تعطیل پروسه‌ی قانون‌گذاری در مورد تجارت می‌شود و فکر نکنیم که

آقای ره‌پیک - بله، شما مواد مصوبه را با قانون فعلی تطبیق دهید و ببینید که چه کار کرده‌اند. برخی مواد و عبارات را جابه‌جا کرده‌اند [اما تغییر ماهوی چندانی انجام نشده است]. شما ماده (۱) را ببینید؛ فقط اعمال تجاری با تاجر قاطی شده است. مبحث دلالتی همان مفاد قانون فعلی تجارت است.

آقای علیزاده - در این مصوبه، (۷۰) درصد مفاد قانون فعلی را تغییر داده‌اند.

آقای مدرس‌ی یزدی - این که می‌گویید اعمال تجاری با تاجر «قاطی شده»، پس یعنی یک مطلب جدید است؛ یعنی یک قانون جدید است.

آقای ره‌پیک - نه.

آقای علیزاده - هیچ ماده‌ای از این مصوبه، مثل قانون فعلی تجارت نیست.

آقای ره‌پیک - پایه‌اش همان مواد است؛ بعضی‌هاش عیناً تکرار شده است و در بعضی‌هاش هم تغییراتی داده‌اند. ما این موارد را [در گزارش کارشناسی مجمع مشورتی حقوقی] به صورت پاورقی آورده‌ایم. آن موادی که در این مصوبه تغییر کرده است، نمی‌گویم همه‌اش، ولی نوع تغییراتش اشکال ایجاد کرده است. **آقای مدرس‌ی یزدی -** آن یک حرف دیگری است که می‌گویید موادش اشکال دارد. آنچه مسلم است این است که به هر حال، در این مصوبه، موضوعات را تغییر داده‌اند، برخی را توسعه داده‌اند و ...

آقای جنتی - بگذارید به نوبت صحبت شود. آقای دکتر ابراهیمیان، شما خیلی وقت است که نوبت گرفته‌اید صحبت کنید.

آقای ابراهیمیان - بسم الله الرحمن الرحیم. این بحث تعامل بین اجزای دستگاه‌های قانون‌گذاری، بحث خیلی مهمی است. اگر ما بخواهیم همین‌طوری خیلی اتوماتیک‌وار و مکانیکی عمل کنیم، یعنی شورای نگهبان کار خودش را بکند و جاهای دیگر هم کار خودشان را بکنند، خیلی وقت‌ها ممکن است نتیجه‌ی کار خوب نباشد. کاری که آقای علیزاده و حاج‌آقای جنتی با تعامل و بحث به صورت غیر رسمی برای پیشبرد کار پیش گرفتند، به نظرم راه حل خیلی مناسبی است که برخی از مشکلات دستگاه‌های قانون‌گذاری ما را حل کرده است. آقای علیزاده هم زحمت زیادی کشیدند. من هم جلسه‌ی قبل، از اینکه بررسی مواد این مصوبه انجام بشود، طرفداری کردم تا ما رسیدگی بکنیم، ولی نادم هستیم. به حضورتان عرض کنم که امروز می‌خواهم این ندامت و پشیمانی‌ام را اعلام کنم و به

پژوهش‌ها تهیه شده، مورد بررسی قرار بگیرد که با اشکالات متعدد شورای نگهبان مواجه نشود. حرف خیلی خوبی است که ما بگوییم ایراد قبلی‌مان به این مصوبه، واقعاً باقی است و به مجلس بگوییم که شما مسئله‌ی «ضرورت» را توجیه نکرده‌اید. اگر اینها هم چند تا خط بنویسند که این ضرورت، توجیه‌پذیر است، واقعاً قابل پذیرش نیست. این مصوبه، یک مصوبه‌ای است که باید پروسه را طی بکند. خواهش من از آقای دکتر ره‌پیک هم این است که تأکید نکنیم که خود کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس به این موضوع رسیدگی نکرده است و به جای آنها، کارشناسان رسیدگی کردند؛ چون کمیسیون قضایی که به این موضوع تخصصی مسلط نیست که بخواهد وارد آن بشود. ضمن اینکه در همه‌جای دنیا، کارشناسان، اساتید و به اصطلاح فقهای آنها می‌نشینند و چارچوب اصلی قانون را طراحی می‌کنند. در صحن کمیسیون‌های مجلس تنها برخی از سیاست‌ها تغییر پیدا می‌کند. این ایده که ما الآن وارد رسیدگی ماهوی به این مصوبه نشویم به این دلیل که این مصوبه باید ابتدا در صحن علنی مجلس رسیدگی شود، چون ضرورت ارجاع به کمیسیون وجود ندارد، [ایده‌ی خوبی است]؛ ضمن اینکه این تعامل، یعنی ضرورت‌های تجارت از نظر فقهی هم باید مورد بررسی قرار بگیرد. یک مبنای خیلی کوچک [که می‌تواند اثرگذاری گسترده‌ای در مواد قانون تجارت داشته باشد] این است که آیا نظریه‌ی ولایت فقیه می‌تواند به ما اجازه بدهد که به جای اراده‌ی بیان‌نشده‌ی دو طرف، یک شرط و تعهدی در قرارداد اضافه کنیم یا نه؟ آیا می‌توان طرفین رابطه‌ی تجارتی را به حکمی تکلیفی الزام کنیم و بگوییم شما باید این شرط را در قراردادتان بگذارید یا نه؟ خود همین دو تا مطلب که آقایان فقها در مورد مسئله‌ی ولایت فقیه اختلاف دارند، زمین تا آسمان این لایحه را تغییر می‌دهد. خُب، یک کسی باید بنشیند و این مبانی را با آقایان فقها صحبت کند تا روی مبانی به یک توافقی برسند. مصوبه‌ای که در می‌آید، ما باید فقط ایرادات آن را بگیریم، نه اینکه بگوییم از اول تا آخرش خلاف شرع و قانون اساسی است. به نظر من ایده، ایده‌ی بدی نیست؛ منتها باید یک همکاری در خصوص تهیه‌ی این مصوبه انجام بشود. نکته‌ای که آقای روحانی در مورد بحث مربوط به لایحه و طرح فرمودند، نکته‌ی مهمی است که شورای نگهبان باید آن را مورد توجه قرار دهد. به نظر، از این به بعد، توجه به این موضوع در مصوبات مجلس، خودش جای بحث دارد. قانون

بهتر می‌شود. منتها عرض من این است که ما بیاییم اولاً وارد رسیدگی به این بحث نشویم، چون این قانون‌گذاری یک چیزی را کم دارد. آقای از حقوقدانان حرف خوبی می‌زد، می‌گفت نه تنها شورای نگهبان موظف به بررسی شریعت قوانین است، خود نمایندگان مجلس هم تکلیف دارند که خلاف شرع انور چیزی تصویب نکنند. اینها سازوکاری برای اینکه این جنبه‌ی قضیه را در مورد لایحه‌ی تجارت ارزیابی کنند، نداشتند و ندارند. نهایتاً الآن [از قوانین کشورهای دیگر] ترجمه می‌کنند و جاهایی از متن را درست می‌کنند، ولی ما با یک لایحه‌ی تجارتی مواجه می‌شویم که بخش شرکت‌های آن، از حقوق انگلیس گرفته شده و بخش تجارت و ورشکستگی و اعمال تجاری و قراردادهای تجاری از حقوق فرانسه گرفته شده است. اگر ما بخواهیم به جای این قانون تجارت فعلی، یک قانون کارآمد داشته باشیم که مشکل را حل بکند، باز باید یک تعاملی با مجلس داشته باشیم. به این آقایان بگوییم که لایحه‌ی دولت را با یک همکاری و همفکری بررسی کنند و حتی اگر شده همکاران شما در مرکز فقهی [= مجمع مشورتی فقهی شورای نگهبان]، طلاب جوانی که حوصله دارند، آقایان فضلا و علمای قم در یک تلاش مشترک با مجلس و دولت، بنشینند و ببینند آن رئوسی که وجود یک قانون تجارت را توجیه می‌کند، چیست. قانون تجارت چند تا ستون دارد. این ستون‌ها با آنچه که ما در قانون مدنی و فقه داریم، کاملاً متفاوت و مغایر است. اساساً پیدایش قانون تجارت جدید در همان کشورهای غربی هم به خاطر این بوده که قوانین سنتی‌شان - که برخی از آنها شبیه همین فقه معاملات ما است - پاسخگو نبوده است. لذا در آنجا هم قوانین تجارت، یک امر استثنایی است. اگر ما بیاییم در بررسی‌هایمان در شورای نگهبان [با ایرادهایی که به مصوبه‌ی تجارت می‌گیریم] ستون‌های اصلی آن امر استثنایی را در بیاوریم و به مجلس بگوییم شما این ایرادهای ما را رفع کنید، یا توسط کمیسیون مجلس به یک قانون مدنی جلد دوم تبدیل می‌شود که هیچ فایده‌ای برای مملکت ندارد یا التقاطی و به هم ریخته می‌شود. ما باید بگوییم این مصوبه برگردد، اما به همین اکتفا نکنیم؛ چون کار ما تازه شروع می‌شود. با یک تلاش و همکاری غیر رسمی مشترک، از اول، موضوع مورد بررسی قرار بگیرد. درباره‌ی لایحه‌ی دولت هم یا اینها [= مجلس و دولت] خودشان با هم توافق کنند یا آنچه که در مجلس و مرکز

بیان داشتند.^۲ در مورد مرور زمان [تعقیب و ارجای مجازات‌ها] هم، در بار اول رسیدگی گفتیم که همه نوع آن، خلاف شرع است. بعد از مدتی به مشکلاتی برخوردیم و مبانی شرعی هم برایش پیدا کردیم و مرور زمان در تعزیرات را به رسمیت شناختیم.^۳ این‌طور مسائل که تأمل و کار می‌خواهد، کم نیستند. ما در مورد قانون تجارت و مبانی آن در حوزه‌های علمیه کاری نکرده‌ایم، فکری نکرده‌ایم. یک فرصتی باید فراهم شود که روی این فکر کنیم، ببینیم اینکه می‌گویند در قانون تجارت، ظاهر مهم است، مثل همین موضوعی که در جلسه‌ی قبل در مورد «قائم‌مقام تجاری» صحبت کردیم، [از لحاظ شرعی، چه وضعیتی دارد]. در همه‌جای دنیا می‌گویند من در تجارت باید بتوانم به ظواهر اعتماد کنم. مثلاً من وقتی فردی را به عنوان طرف معامله تشخیص می‌دهم، [باید او را اعتبارسنجی کنم]. خارجی‌ها مؤسسات اعتبارسنجی دارند که اعتبار طرف بازرگان را می‌سنجند. اشخاص به این مؤسسات مراجعه می‌کنند و می‌گویند آقا بررسی کن و ببین که آیا این تاجر می‌تواند مفاد

۲. در مورد شرعی یا غیر شرعی بودن اخذ خسارت تأخیر تأدیه‌ی دین، از سال (۱۳۶۱) به بعد، بحث‌های فراوانی بوده است. در این مورد استفتائاتی از امام خمینی (ره) در مورد حرمت آن وجود دارد، اما برخی اقتضانات در طول زمان موجب شد که نهادهای نظام از جمله بانک مرکزی برای توجیه شرعی آن، بارها از شورای نگهبان استعلام کند و با رد آن مواجه شوند. نهایتاً در سال (۱۳۶۸) مجمع تشخیص مصلحت نظام به عنوان معضل نظام، مصوبه‌ای تحت عنوان «قانون نحوه وصول مطالبات بانک‌ها» به تصویب رساند که در آن وام‌گیرندگان بانک‌ها باید اصل بدهی و فروع مقرر و خسارات تأخیر تأدیه را بپردازند و محاکم مکلف به صدور حکم بر اساس درخواست بانک‌ها شدند. برای مطالعه بیشتر در این زمینه، رجوع کنید به: مهرپور، حسین، مجموعه نظریات شورای نگهبان (دوره اول از تیرماه ۱۳۵۹ تا تیرماه ۱۳۶۵)، تهران، دادگستر، ج ۱، ۱۳۸۷، ج ۲، صص ۱۴۳-۱۵۳.

۳. شورای نگهبان تا پیش از سال ۱۳۷۸، مرور زمان را نپذیرفته بود و در موارد متعددی از جمله نظر شماره ۷۲۵۷ مورخ ۱۳۶۱/۱۱/۲۷ شورای نگهبان در خصوص ماده (۷۳۱) به بعد قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸/۶/۲۵ مجلس شورای ملی آن را صریحاً مغایر شرع اعلام کرده بود. با وجود این، شورای نگهبان موضوع مرور زمان را در مواد (۱۷۳) تا (۱۷۶) قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸ در مورد مجازات‌های بازدارنده پذیرفت. همچنین شورای نگهبان با پذیرش مقید اقدام مجلس در پیش‌بینی مبحث چهارم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در خصوص مرور زمان، اجرای این نهاد را در خصوص بخشی از جرایم تعزیری (جرایم غیر منصوص شرعی) تأیید کرد که بدین ترتیب، در قوانین فعلی، مواد (۱۰۵) تا (۱۱۳) این قانون و نیز مواد متناظر آن در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مجلس شورای اسلامی به این موضوع اختصاص پیدا کرد.

اساسی سه شیوه برای شروع ابتکار قانون‌گذاری گذاشته است: «طرح نمایندگان مجلس» و «لایحه دولت» و «طرح شورای عالی استان‌ها».^۱ درست است که مجلس اختیار دارد طبق عموم اصول مربوط به اختیارات قوه‌ی مقننه، هر تغییری در طرح‌ها و لوایح بدهد، اما این تغییرات نباید باعث تغییر مکانیزم‌های شروع قانون‌گذاری بشود. خب اگر با تمسک به عموم صلاحیت قانون‌گذاری، تغییرات مجلس در لوایح دولت آن‌چنان گسترده باشد که قلب ماهیت در یک لایحه صورت بگیرد، اختلاط لایحه و طرح را موجب شده است. این، حرف بسیار منطقی و خوبی است و در جای خودش قابل طرح است. اگر تغییرات مجلس، آن‌قدر زیاد باشد که بگویند این مصوبه، لایحه‌ی دولت نیست، معلوم است که مجلس از «طرح» در پوشش «لایحه» استفاده کرده است. به نظرم این هم حرف بدی نیست و برای اینکه آن مشکل اساسی مربوط به قانون تجارت را حل کنیم، لازمه‌ی آن تشخیص ارکان یک قانون تجارت است که به درد کسب و کار بخورد که مفاد آنها در قانون مدنی نیست. اگر هم بخواهیم با قانون مدنی یا نظرات مشهور فقهی اینها را درست کنیم، به شکل گعده‌ای و در جلسات دو ساعته و سه ساعته نمی‌شود و باید کار عمیق فقهی صورت بگیرد. من قبلاً یک بار در مرکز پژوهش‌های مجلس گفتم که الان زود است که لایحه‌ی قانون تجارت مطرح شود. به گوش آقای مصباحی مقدم [= رئیس کمیسیون برنامه و بودجه مجلس] رساندند و ایشان ناراحت شد. ایشان گفت که فلانی یا یک کسی گفته است که لایحه‌ی قانون تجارت نباید، چون مسئله فقهی می‌شود. من اصلاً نظرم این نیست. تجربه این امر را نشان داد. خود آقایان فقها، حاج‌آقای شب‌زنده‌دار یا حاج‌آقای مدرسی فرمودند و از آقای نوربخش [= رئیس کل بانک مرکزی در سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۶۰ و ۱۳۸۲-۱۳۷۳] راجع به مسئله‌ی «خسارت تأخیر تأدیه‌ی پول» نقل قول کردند و مسیری که ما از اول انقلاب در مورد این مسئله طی کردیم را

۱. اصل هفتاد و چهارم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: «لوايح قانونی پس از تصویب هیئت وزیران به مجلس تقدیم می‌شود و طرح‌های قانونی به پیشنهاد حداقل پانزده نفر از نمایندگان، در مجلس شورای اسلامی قابل طرح است.»

اصل یکصد و دوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: «شورای عالی استان‌ها حق دارد در حدود وظایف خود طرح‌هایی تهیه و مستقیماً یا از طریق دولت به مجلس شورای اسلامی پیشنهاد کند. این طرح‌ها باید در مجلس مورد بررسی قرار گیرد.»

بحث «اقتصاد مقاومتی» هم که بحث امسال است، یکی از بخش‌های مهمش ثبات اقتصادی است. اگر ما کاری کنیم که در بین تجار، شرکت‌ها و ... نگرانی پیش آید، دغدغه برایشان پیدا شود که چه اتفاقی خواهد افتاد، این اثرات خیلی مهمی در کشور خواهد داشت. این نکته‌ی اول بود که به نظرم در سیاست‌های کلی مطرح شده است. حالا شما که دستتان می‌رسد، به مجمع بگویید این مصوبه را از این جهت بررسی کنند و نظرشان را به شورای نگهبان اعلام کنند. مطلب دوم این است که قانون تجارت فعلی نیاز به اصلاحاتی دارد. من هم به لحاظ کاری که در دانشگاه دارم و با اساتید مختلفی که برای تدریس و امثال آن دعوت می‌کنم، می‌بینم که تقریباً یا بهتر است بگوییم تحقیقاً همه‌ی آنها معتقدند با اینکه قانون تجارت فعلی نیازمند اصلاحاتی است، اما نظمی که الآن به وجود آورده و هشتاد سال است اجرا می‌شود، نظم نامطلوبی نیست، یعنی این قدر مشکل نداریم که بخواهیم این قانون را با این عجله به هم بزیم و بعد، یک چیزی درست کنیم که نمی‌دانیم چه اتفاقی خواهد افتاد. همه‌ی آنها می‌گویند بروید بازنگری کنید، منتها بازنگری با صبر و حوصله و تأمل و تحقیق. اشکالاتی هم که الآن وجود دارد، مربوط به بخشی از مواد قانون تجارت است که آقایان فقهای شورا از نظر شرعی اشکالاتی به آن گرفته‌اند و می‌شد همان‌ها را - واقعاً همان‌طور که بارها بحث کرده‌ایم - بروند بررسی کنند و اگر مشکل جدی دارد، همان چند ماده را فعلاً بیایم اصلاح بکنیم و فرصت زیادی به مجلس بدهیم تا بنشینند اینها را تصویب کنند، اما یک چنین ضرورتی وجود ندارد [که با عجله، کل قانون تجارت را به هم بزیم]. این هم نکته‌ی دوم بود. نکته‌ی سوم این است که تخصص خود من، حقوق تجارت نیست و علاقه‌ای هم به آن ندارم، ولی بالاخره این درس‌ها را در دانشگاه خواندیم و الآن هم داریم. این چیزی که الآن دارند مدون می‌کنند، انصافاً خیلی نامنسجم و نگران‌کننده است، مخصوصاً با این اشکالاتی هم که اینجا دارد گرفته می‌شود. من در جلسه‌ی پیش عرض کردم که اگر اشکالات همان (۱۴) ماده‌ای را که بررسی کردیم، به مجلس برگردانیم، من فکر

→

معظم رهبری مورخ ۱۳۹۲/۱۱/۲۹ پیرامون ثبات اقتصادی آمده است: «۹- اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی.»

این قرارداد را اجرا کند یا نه؟ آیا می‌تواند مبالغ این قرارداد را بپردازد یا خیر؟ آن مؤسسه هم مطالعه می‌کند و مثلاً می‌گوید بله، این تاجر می‌تواند. بعد از این اعتبارسنجی طرفین از یکدیگر، قرارداد فیما بین را می‌نویسند. در قراردادها، تاجر طرف اصیل عقد است. بعد ما می‌گوییم که طبق عموماً فقهی و شرعی، این آقا می‌تواند جاخالی بدهد و یک مُعبیری را روبه‌روی طرفش قرار دهد؛ یعنی می‌گوییم می‌توان با دو بیّنه یا یک بیّنه ثابت کرد که این فرد، طرف معامله نیست! به این ترتیب، هیچ کس حاضر نمی‌شود با تاجر و بازرگانان ما وارد معامله شود. ما باید فکر کنیم که آیا می‌توانیم این مشکل را یک طوری حل کنیم یا نه. اگر ما در شورای نگهبان فقط بگوییم که خیلی خُب، این قسمت خلاف شرع است و خودتان می‌دانید، آن وقت مجلس شورای اسلامی و نماینده‌ی محترم، آن را خراب‌تر می‌کند. مطمئن باشید اگر ستون‌های این لایحه به هم بریزد، دیگر اینها نمی‌توانند جمعش کنند. بنابراین، توصیه‌ی من این است که ما بگوییم این مصوبه باید به صورت قانون‌گذاری از طریق «عادی» و نه کمیسیون مجلس صورت بگیرد و بعد هم باید مشکلات احتمالی را که در جریان هست، بگوییم. تازه از حالا کار ما با مجلس شورای اسلامی شروع می‌شود.

آقای اسماعیلی - بسم الله الرحمن الرحيم. قانون تجارت، یک قانون بسیار بسیار مهم و تأثیرگذار در نظم حقوقی فعلی کشور است. یعنی تمام شرکت‌ها، حتی بخش عمده‌ی دولت، یعنی شرکت‌های دولتی و امثال آن، دارد بر اساس قانون تجارت اداره می‌شود. از این جهت، این قانون، قانون خیلی خیلی مهمی است؛ به گونه‌ای که اگر دست بخورد و دچار یک تحول حساب نشده بشود، واقعاً ممکن است حتی روی اقتصاد کلی کشور و مدیریت کلان کشور اثر بگذارد. بنابراین، هرگونه تغییر در آن باید کاملاً حساب شده و دقیق باشد. حالا من که عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام نیستم ولی به شخصه به نظرم می‌رسد که آن بندهای سیاست‌های کلی نظام در بخش اقتصادی که حضرت آقا [= مقام معظم رهبری] ابلاغ فرمودند، مخصوصاً ثبات اقتصادی که مد نظر ایشان است، واقعاً در اینجا صدق می‌کند.^۱ اگر من آنجا بودم، رأی می‌دادم. همچنین در

۱. بند (۳) سیاست‌های کلی نظام در خصوص امنیت اقتصادی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری مورخ ۱۳۷۹/۱۱/۳: «۳- قوانین و سیاست‌های اجرایی و مقررات باید دارای سازگاری و ثبات و شفافیت و هماهنگی باشند.» در بند (۹) سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی از سوی مقام

←

می‌کنم خودشان منصرف شوند و تصمیم دیگری بگیرند. نکته‌ی چهارم هم - گرچه آقای دکتر ره‌پیک گفتند و درست هم هست و به نظرم ما باید آن را به مجلس اعلام کنیم و البته بر اساس اینها استدلال نکنیم - اینکه واقعیت این است که ما داریم آن نظم هشتادساله‌ی مورد اتفاق همه را با یک مصوبه‌ای که کار کارشناسی دقیق روی آن انجام نشده است به هم می‌زنیم. این خیلی مهم است، ما نباید این را با قانون مجازات مقایسه کنیم. قانون مجازات یک پشتوانه‌ی عظیم فقهی هزارساله داشت که خود قوه‌ی قضائیه، مطالعات عمیقی برای آن کرده بود. من نمی‌دانم که در خاطر آقایان هست یا نه، ولی من برای خودم آن مطالعات را نگه داشتم و خیلی هم دارم استفاده می‌کنم. مستندات زیادی در اینجا تکثیر کردند و از مطالعاتی که در قوه‌ی قضائیه شده بود، به ما دادند که خیلی به همه‌ی آقایان کمک کرد. اگر خاطرتان باشد، شما در بررسی‌ای که می‌کردید، وقتی آن جزوه‌ها را ورق می‌زدید، خیلی راحت به نتیجه می‌رسیدید. قانون تجارت این پشتوانه‌ی فقهی را ندارد؛ چون روی قانون تجارت، کار تحقیقی نشده است. مطلب پنجم این است که آیا ایرادی که ما قبلاً به این مصوبه گرفته بودیم، برطرف شده است یا نه؟ این هم یک حرف دیگری است. مطلب ششم واقعیتی است که حاج‌آقای علیزاده می‌فرمودند و من کاملاً با ایشان موافق هستم و آن اینکه ما باید بین همه‌ی این مسائل، یک راه حل آبرومندانه پیدا کنیم، تا نه ایراد واهی گرفته باشیم و نه از ترس اینکه چه می‌گویند، کشور را دچار یک بحران حقوقی کنیم. من واقعاً فکر می‌کنم با این مصوبه، بحران حقوقی به وجود می‌آید. اگر آقایان موافق باشند ما اصل این قضیه را بررسی کنیم؛ می‌شود از طرف شورا، دو یا سه نفر از بزرگوارانی که مورد قبول آقایان هستند - آقای ره‌پیک و دیگران - دو یا سه نفر از مجلس، دو یا سه نفر از دولت با همدیگر جمع بشوند و یک توافقی بکنند تا بر اساس آن توافقی که با ما داشتند، این اشکالی را که ایشان فرمودند، ایراد بگیریم؛ نه اینکه ما ایراد بگیریم و آنها در بیرون یک چیزی بگویند. این باید واقعاً از این وضع خارج بشود.

آقای سوادکوهی - بسم الله الرحمن الرحیم. من در جلسه‌ی قبل، آنچه که می‌خواستم مطرح شود و توضیحی راجع به آن شنیده شود، آن نامه‌ای بود که شورای نگهبان برای اعاده‌ی این لایحه نوشته بود و در آن یک مسئله‌ی ضرورت، دو ابهامات و اشکالات عدیده‌ای که در لایحه وجود دارد و مورد سوم:

یک پیشنهادی شده بود که من الآن عین متن آن پیشنهاد را می‌خوانم. [نظر شماره ۹۱/۳۰/۴۶۶۹۵ مورخ ۱۳۹۱/۲/۲۴ شورای نگهبان]: «... به فرض اینکه قانون موجود در برخی موارد احتیاج به تغییر و اصلاح یا تکمیل داشته باشد، باید به این نحو و به همان مقدار اکتفاء شود.» یعنی شورا در نامه‌ی سابق، یک ارائه‌ی طریق کرد که آن ارائه‌ی طریق مبنی بر این است که شما باید برای حفظ چارچوب آن قانون سابق، به این نحو عمل کنید؛ آن موادی را که نیاز به اصلاح دارد، شما اصلاح کنید و به این نحو باید عمل شود. من اشکال عمده‌ام به این مطلب بود که حالا چه تغییری در ارتباط با این امر حاصل شده که ما خودمان این «باید» را برداشتیم و با همان متن سابق، مجدداً شروع به بررسی این مصوبه کردیم. البته توضیحی که در جلسه‌ی قبل مطرح شد، من فکر می‌کنم بیشتر با توجه به آن توافقی که بین نمایندگان شورا و مجلس شده بود، و با توجه به انعکاس نظر شورا به مجلس و نهایتاً اقدام مجلس بر اساس توافقی که حاصل شده بود، کار را به این نتیجه رسانده بود. آنچه که من می‌خواستم مطرح کنم، این مطلب بود. البته این مصوبه از لحاظ حقوقی دارای اشکالات زیادی است و همان‌طور که در جلسه‌ی قبل هم عرض کردم، یک توازن، یک تعادل و یک سیاق منسجم در این مصوبه وجود ندارد و این اشکال آن است. اما با تمام این امور، من فکر می‌کنم سیاستی که در پیش گرفته شد، یعنی آنچه که شورا با مجلس توافق کرده بود، به نظر من مناسب بوده است و حالا برخلاف آنچه که شاید تصور شده باشد که بنده به عنوان مخالف آن توافق هستم، مخالف نیستم و فکر می‌کنم بهترین حالت در شرایط فعلی این باشد که همان‌گونه که در جلسه‌ی قبل شروع کردیم، بررسی مواد را ادامه بدهیم. ظاهراً جناب آقای علیزاده هم فرمودند که آن کمیسیون بناست با هر اشکالی که شورا می‌گیرد، بعداً بین شورا و مجلس مسائل مطرح شود تا نهایتاً به یک انسجام برسیم. فکر می‌کنم بهترین راه حل در شرایط فعلی همین است. من فکر نمی‌کنم در شرایط فعلی نامه‌ای که از طرف جناب آقای روحانی ریاست محترم جمهوری کشور مطرح شد و در آن بیان شده که این مصوبه به این نحو، [دارای اشکالات کلی] است، منشأ اثری باشد، یعنی اینکه ما بخواهیم با توجه به آن مسائلی که در نامه‌ی فعلی ریاست محترم جمهوری بیان شده، این مصوبه را از دستور کار خارج کنیم. به نظر من، مناسب است به همین نحو توافقی که در جلسه‌ی قبل

این مصوبه یک قدری هم باید کارشناسی بشود. یک عده افراد کارشناس را از دولت و غیردولت به اینجا دعوت کنیم تا ببینیم این مصوبه، چه مشکلی برای مملکت ایجاد می‌کند و چه مشکلی را حل می‌کند. بالاخره من معتقد نیستم که خیلی زود تصمیم بگیریم و تندتند جلو برویم و (۱۳۰۰) ماده را صد تا صد تا بررسی کنیم. معلوم هم نیست که با این همه ایرادات، چه زمانی بررسی آن تمام بشود.

آقای مؤمن - بسم الله الرحمن الرحيم. من فکر می‌کنم مسئله‌ای که در مورد مصوبه‌ی تجارتِ ارائه‌شده‌ی فعلی هست، دو مطلب است: یکی اینکه گفته شود این مصوبه وضع قانون سابق را از آن صورتی که بوده، تغییر داده و فرض کنید در این مصوبه، ماده‌ی هزار و دویست و چند قانون فعلی را آورده‌اند و در ماده (۱۸) این مصوبه ذکر کرده‌اند و اوضاع قانون تجارت را به هم زده‌اند. من فکر می‌کنم این همان اشکالی باشد که برخی دیگر از آقایان فرمودند و گفتند که این قانون تجارت فعلی، هشتاد سال است که یک تنظیمی در کشور ایجاد کرده و حالا این مصوبه، این تنظیم را به هم زده است؛ خوب این یک مطلب است. اما یک مطلب دیگر هم وجود دارد که کار اصلی ما است و آن، بررسی مسئله از نظر موازین فقهی و شرعی است. اگر نسبت به این موازین فقهی و شرعی دقت بکنیم و روی آن پافشاری داشته باشیم و جلوی هر ماده‌ای که خلاف شرع است بایستیم [و خلاف شرع بودن آن را اعلام کنیم]، چه آن خلاف در قانون فعلی باشد و چه در این مصوبه‌ی جدید، مشکلی ایجاد نمی‌شود. در بین فرمایشاتی که بعضی از آقایان داشتند، این مطلب بود که چند نفر کارشناس بنشینند و با دقت این را رسیدگی نمایند، اما روی این مسئله تأکید نشد که به این برادرانی که می‌خواهند رسیدگی بکنند - فرض کنید خود مجلس می‌خواهد تصحیح کند یا مجلس با دولت می‌خواهند بررسی کنند - یکی دو نفر فاضلی که مسئله‌ی شرعی را هم می‌دانند باشند تا دقت داشته باشند آنچه را که تصویب می‌کنند، خلاف شرع نباشد. اگر این کار را بکنند و ما به مجلس اصرار کنیم که در کمیسیون قضایی و حقوقی خودتان و آن کسانی که می‌خواهند مشکلات این مصوبه را حل کنند، فقط اکتفا به چند نفر که خودتان آنها را شایسته می‌دانید، نشود [مسئله، بهتر کارشناسی می‌شود]. این لایحه‌ی مجازات اسلامی که جناب آقای هاشمی شاهرودی، برای آن زحمت زیادی کشیدند تا بالاخره به جایی رسید، همین‌طور بود. چند نفر از فضلا بودند

انجام گرفت، بررسی این مصوبه را ادامه بدهیم. من فکر می‌کنم بررسی این مصوبه، فرصت بسیار خوبی است؛ چون اگر ما [با اصرار بر ایراد سابق شورا] این مصوبه را به حالت سکوت یا رکود محول کنیم و آن را از دستور خارج کنیم، آن جنبشی که در شرایط فعلی، هم در دانشگاه و هم در مجلس راجع به یک مسئله‌ی بسیار مهم و اساسی مملکت، یعنی مسئله‌ی تجارت و بحث مهم اقتصاد شکل گرفته است، تداوم می‌یابد و فکر می‌کنم این مسئله بهتر حل می‌شود. یعنی در شرایط فعلی، لایحه‌ی تجارت در دستور کار جدی دانشگاه‌ها و همچنین ان‌شاءالله شورا، مجلس و نهاد ریاست جمهوری قرار خواهد گرفت. به نظر من، اگر ما این مسئله را با همین وضعیت که توافق شده بود و سیاستی که شورا برای مطالعه‌ی این مواد اتخاذ کرد دنبال کنیم، نتیجه‌ی بهتری حاصل خواهد شد. نهایتاً برای اینکه نسبت به آنچه که در جلسه‌ی قبل مطرح کردم، سوء تفاهمی نشود، عرض می‌کنم که من نظرم موافق این است که بررسی این مصوبه در دستور جلسه قرار بگیرد، ضمن اینکه اگر هم بخواهد با این وضعیت انجام بگیرد - با آن وصفی که جناب آقای عزیزاده، در جلسه‌ی قبل هم فرمودند - راه حلی که برای حل مسائل فقهی و حقوقی آن هست، نتیجه‌ی بسیار خوبی هم حاصل خواهد شد.

آقای جنتی - من خیال می‌کنم که بالاخره هر چه پیش‌تر برویم، آخرش به این نتیجه می‌رسیم که این مصوبه، قانونی نیست که بتواند اجرایی شود و مشکل تجارت و اقتصاد ما را حل بکند؛ در آینده به این نتیجه خواهیم رسید. بنابراین، باید آرام‌تر جلو برویم. من خیال می‌کنم اگر بتوانیم به مجمع تشخیص مصلحت هم بگوییم شما که سیاست‌های کلی نظام و سیاست‌های اقتصادی را تصویب کرده‌اید، لااقل حالا که ما می‌خواهیم بررسی این مصوبه را ادامه بدهیم، شما هم در عرض کار ما این مصوبه را بررسی کنید، بسیار مناسب است. اگر بر اساس سیاست‌های کلی، اشکالات زیادی دارد، آن اشکالات را زودتر به مجلس و ما اعلام بکنید تا بر اساس آن تصمیم بگیریم. اینکه ما جلو برویم و بعد مثل لایحه‌ی بودجه، آخرش ببیند یک چیزی بگویند که مثلاً در اینجا با سیاست‌های کلی مخالف است، این درست نیست. بررسی این (۱۳۰۰) ماده، زمان می‌برد و نمی‌شود با تعجیل و عجله کار کرد. ما وقت می‌گذاریم و این مصوبه را بررسی می‌کنیم؛ آنها [= مجمع تشخیص مصلحت نظام] هم باید وقت بگذارند. مواد

باشد، ما بگوییم که این خلاف شرع است. آنها هم یک‌طوری این اشکال را حل می‌کردند. الآن در این مصوبه هم بحث بر سر همین حرف است؛ ما غیر از اینکه بگوییم این مواد، خلاف شرع است حرفی نداریم. در مورد این حرف جدیدی که می‌زنند هم باید بگوییم چهار، پنج تا ماده در این مصوبه بود که به موضوع «فائمه‌مقامی» یا «عزل وکیل» بر می‌گشت. ما ایرادی که به این مواد می‌گیریم این است که اینها با موازین فقهی جور در نمی‌آید. خُب ما در عزل وکیل گفتیم که مجرد عزل در صورتی که واقعیت هم داشته باشد ولی خبر عزل به وکیل نرسد، او شرعاً معزول نمی‌شود. این فتوایی است که فقها می‌دهند. خُب اگر ما این ایراد را گرفتیم، آسمان خراب می‌شود یا بناست که با این اشکال، وضعیت کشور به هم بخورد؟! یعنی وضع کشوری که می‌خواهد در آن اسلامی عمل بشود، جوری است که باید حتماً به صورت غیر اسلامی عمل بکند تا وضع کشور به هم نخورد؟! ما می‌خواهیم وضع اسلامی داشته باشیم. چرا باید موادی [از قانون تجارت] را که تجویز ربا کرده، مغایر شرع اعلام نکنیم؟! ما اعلام کردیم که این مواد خلاف شرع است و آنها را ابطال کردیم.^۳ حالا اگر ما این کاری را که [در خصوص قانون تجارت فعلی] کردیم، الآن هم بخواهیم نسبت به این مصوبه بکنیم، [وضع مملکت به هم می‌خورد؟!] من مشکلی با تغییر قانون ندارم و آن را عرض نمی‌کنم. فرض کنید الآن اینجا آمدند و یک‌مقداری در اصل مفاد و مفهوم قانون تجارت بحث کردند و مثلاً مسئله‌ی دلالتی و امور مربوط به آن را در این مصوبه توضیح دادند که قبلاً در قانون سابق نبوده است. اگر این سبب چیزها باعث می‌شود که وضع قانون تجارت به هم بخورد، خب این کارها را نکنند؛ ما که نسبت به این مسائل اصرار نداریم. آنچه که ما یا برادران بزرگوار، همگی مان روی آن اصرار داریم، این است که از نظر فقها و حقوقدانان شورا این مصوبات نباید خلاف قانون اساسی باشد و از نظر فقها نباید خلاف شرع باشد. تمام فقها برای همین نظر

که حاج آقا معین کرده بودند و آنها هم با مجلس همکاری داشتند. خود آن برادران که بعضی از آنها مورد وثوق خودم هم هستند، می‌گفتند اصلاً ما این حرفی که می‌زنیم، یک مسئله‌ی شرعی است، ولی در مجلس به آن توجه نمی‌کنند؛ چون آنها از موازین فقهی و شرعی موضوع بی‌اطلاعند. بالاخره هم در بار آخر، خود جناب آقای هاشمی شاهرودی که روی حرف‌های این فضلا پافشاری داشتند، باعث شدند که این کار انجام بگیرد و تغییراتی که در قانون مجازات اسلامی انجام گرفت بر اساس پیگیری آقای هاشمی شاهرودی بود. این برای این بود که چهار نفر طلبه‌ی فاضلی که از مسائل شرعی مطلع بودند [بر روی این مصوبه کار کرده بودند] و مثلاً می‌گفتند که اینجای مصوبه خلاف شرع است. ایشان [= آیت‌الله هاشمی شاهرودی] هم محکم روی حرف آنها ایستادند و فقهای شورای نگهبان هم همکاری کردند تا بالاخره آنچه که انجام شد - به فرمایش ایشان - یک قانون مجازاتی شد که در آینده باعث سربلندی قوه‌ی قضائیه و کشور خواهد بود. لذا ما باید به این مسائل شرعی خودمان که الآن هم عمده‌ی حرف ما در بررسی این مصوبه، همین بوده است، پافشاری کنیم. ما قبلاً هم به برخی از مواد قانون تجارت اشکال وارد کرده‌ایم.^۱ ایرادی که [به برخی از مصوبات مجلس] می‌گرفتیم این بود که شما در این مصوبه به قانون تجارت ارجاع داده‌اید که این، درست نیست؛ برای اینکه بسیاری از مواد این قانون، خلاف شرع است.^۲ می‌گفتیم شما به طور خاص آن موادی را که مدّ نظر دارید و می‌خواهید به آن ارجاع بدهید برای ما مشخص کنید تا اگر خلاف شرع

۱. شورای نگهبان به عنوان نظارت شرعی ابتدائاً یک بار در نظر شماره ۸۵/۳۰/۲۰۵۱۸ مورخ ۱۳۸۵/۱۱/۲۸، ماده (۵۲) قانون تجارت را خلاف موازین شرع دانسته است، اما در خلال نظارت بر مصوبات مجلس نیز چندین مرتبه، به دلیل استناد مواد مصوبه به قانون تجارت، آنها را مغایر با موازین شرع اعلام کرده است.

۲. برای نمونه می‌توان به بند (۱) نظر شماره ۸۵/۳۰/۱۵۶۷۳ مورخ ۱۳۸۵/۳/۱۱ شورای نگهبان در خصوص مغایرت ماده واحده‌ی «طرح توسعه محدوده منطقه آزاد ارس» مصوب ۱۳۸۵/۲/۲۴ مجلس شورای اسلامی اشاره کرد که نظر شورا به شرح زیر اعلام شده است: «۱- از آنجا که هرگونه اقدام در محدوده توسعه‌یافته بر اساس قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۲/۶/۷ و قانون اصلاح آن مصوب ۱۳۷۵/۸/۲۲ خواهد بود و مواد (۵) و (۷) قانون مزبور، اداره شرکت‌های مربوط را مشمول قانون تجارت دانسته و این قانون مشتمل بر مواد خلاف موازین شرع است، ماده واحده طرح توسعه محدوده منطقه آزاد ارس، خلاف موازین شرع تشخیص داده شد.»

۳. شورای نگهبان در نظر شماره ۸۵/۳۰/۲۰۵۱۸ مورخ ۱۳۸۵/۱۱/۲۸، ماده (۵۲) قانون تجارت را به شرح زیر خلاف شرع اعلام کرد: «معامله اوراق مذکور در ماده (۵۲) قانون تجارت از این جهت که وام مذکور در آن، مشتمل بر بهره است، خلاف موازین شرع شناخته شد.» متن ماده (۵۲) که با ایراد شورا مواجه شد، بدین شرح بود: «ماده ۵۲- ورقه قرضه، ورقه قابل معامله‌ای است که معرف مبلغی وام است با بهره معین که تمامی آن یا اجزاء آن در موعد یا مواعد معینی باید مسترد گردد. برای ورقه قرضه ممکن است علاوه بر بهره، حقوق دیگری نیز شناخته شود.»

آقای عزیززاده - من نمی‌گویم عبارت قبلی بهتر نبود؛ من می‌گویم اینکه برخی آقایان می‌گویند که در این مصوبه، چیزی را تغییر نداده‌اند، صحیح نیست.

آقای مؤمن - تغییر که داده‌اند؛ فقط جای آن را عوض کرده‌اند. در بعضی جاها هم که در عبارات تغییر داده‌اند، مضمون عوض نشده است.

آقای ره‌پیک - بعضی جاهای مصوبه تغییر پیدا کرده است.

آقای مؤمن - تغییر که کم نیست و این کارها در این مصوبه انجام شده است. من عرض می‌کنم که اگر - «اگر» را برای این می‌گویم که تابع نظر آقایان هستم - بنا شد به خاطر رفع نشدن ایراد شورا، این مصوبه را مجدداً به مجلس برگردانیم و بگوییم باید آن ایراد رفع بشود و حداقل بر اساس همان پیشنهادی که در نظر شورا گفته شده و آقای دکتر سوادکوهی هم فرمودند عمل بشود، به آنها بگوییم که در هنگام اصلاح در کمیسیون قضایی، چهار نفر فقیه هم کنار آنها باشند تا مصوبه را درست تصویب کنند. این طور نباشد که شورای نگهبان مثلاً در (۱۴) ماده‌ای که بررسی می‌کند، (۳۰) تا ایراد یا بیشتر داشته باشد تا مایه‌ی آبروریزی بشود. اگر تغییرات دیگری هم به وجود آوردند، مشکلی پیش نمی‌آید. اگر برخی از مواد مصوبه را هم از بین ببرند، طوری نمی‌شود. باز در نهایت تابع نظر آقایان هستم.

آقای مدرسی یزدی - آقایان مطالب را فرمودند، ولی نکته‌ای که من می‌خواهم تأکید کنم، این است که ما باید دو تا مسئله را از هم مجزا بکنیم: یکی این مطلب است که قانون تجارت باید یک قانون کارآمد و رافع مشکلات و کمک‌کننده به پیشرفت اقتصادی کشور باشد. مطلب دیگر این است که یک توافقی رسمی و یا غیر رسمی با مجلس شده و الآن در این شرایط چه کار باید بکنیم؟ اینکه قانون تجارت باید واقعاً یک قانون کارآمدی باشد و نه اشکال شرعی داشته باشد و نه عدم کارایی، همه این را قبول دارند و پیشنهاد جناب آقای دکتر ابراهیمیان هم که می‌گفتند کسانی باشند و راه حل فقهی پیدا کنند، با فرمایشات دیگران تنافی ندارد. چون ممکن است یک مصوبه‌ای خلاف شرع باشد، ولی همان هدف را با روش دیگری بتوان برآورده کرد. همان طوری که فرمودند، اگر چند تا فاضل دانشمند یا حتی مجتهد - لازم هم نیست که سطح پایین باشند - کمک‌کار تهیه‌کنندگان این لایحه یا طرح باشند، می‌توانند ولو با مشاوره‌ی دیگران راه حل‌هایی را پیدا کنند که آن اغراض مفید را از طریق شرعی محقق بکنند. خُب، این چیز

می‌دهند که جلوی خلاف شرع بودن مصوبات را بگیرند. الآن هم اگر در نظرمان می‌گوییم که آن ایراد شورا که قبلاً گفته شده و در نظر شورای نگهبان به مجلس نوشته شده، رعایت نشده است، برای این است که این مصوبه‌ی فعلی، همانی است که سابقاً به شورا فرستاده بودند. این مصوبه دو سال پیش، تصویب شده و مجلس با اجرای آزمایشی آن به مدت پنج سال موافقت کرده است؛ حالا بعد از گذشتن دو سال، آمده‌اند همان مفاد را دوباره تصویب کرده‌اند و گفته‌اند مدت اجرای آزمایشی آن چهار سال است! خُب، این یعنی تغییر ندادن و اعتنا نکردن به حرفی که شورای نگهبان زده است. اگر ما این حرف را می‌زنیم، برای این است که شما حواستان را جمع کنید. از چند نفر آدمی که فقیه باشند، فقه‌دان باشند، حالا نمی‌گوییم که مجتهد باشند، ولی فاضل باشند که مسائل شرعی را بدانند، [برای تدوین مواد این مصوبه] دعوت کنید تا آنچه را که خواسته‌ی فقهای شورای نگهبان است و خواسته‌ی فقه و شرع و اسلام است، انجام شود. بنده یک نفر هستم و یک نظر دارم و حرفی که می‌زنم را بر جمع تحمیل نمی‌کنم، ولی در صورتی که آقایان نظر بدهند به خاطر اینکه آن نظری که ما درباره‌ی این مصوبه ارائه کردیم، اعمال نشده و همان مصوبه را دوباره به شورا فرستاده‌اند و ایراد شورای نگهبان هم ایرادی بوده که جمیع اعضا روی آن نظر داده‌اند ولی هنوز آن ایراد برطرف نشده است، [این مصوبه را دوباره رد کنیم و] به مجلس بگوییم که اگر می‌خواهید اشکالات این مصوبه برطرف بشود، باید موازین شرعی را رعایت کنید. [لازمه‌ی این کار هم این است که] چهار نفر فاضل و مطلع به مسائل شرعی هم کنارشان باشند و به حرفشان اعتنا کنید. ما چیزی غیر از این نمی‌گوییم. ما که با آنچه تصویب می‌کنند مخالف نیستیم. ما چند شب پیش در مجمع مشورتی فقهی قم، آن قسمتی که مربوط به دلالتی است و در آخر این مصوبه آمده است را می‌خواندیم. جناب آقای شب‌زنده‌دار فرمودند که عین همان ماده (۱۲۶۴) یا (۱۲۶۵) قانون فعلی را اینجا آورده‌اند و به عنوان ماده‌ی سی و چند ذکر کرده‌اند، ولی عبارت قبلی بهتر بود. اینکه آقای عزیززاده می‌فرمودند این طور نشده [= جابه‌جایی در شماره‌ی مواد و تغییر عبارات، در عین حفظ محتوا]، اتفاقاً خیلی این طور شده است. چند جای دیگرش هم همین طور بود؛ یعنی الآن در این مصوبه با اینکه عبارت قبلی قانون بهتر بود، آمده‌اند [ضمن تغییر نامناسب متن ماده]، جای آن را هم عوض کرده‌اند.

خوبی است و ما موافق هستیم، منتها این غیر از این حرف است که الآن در شرایطی قرار گرفته‌ایم که کمیسیون مجلس چیزی را تصویب کرده، ولی هنوز به ما ابلاغ رسمی نکرده و ما هم توضیحات آنها را برای «ضرورت» پذیرفته‌ایم. فرض این است که وقتی طبق گزارش، توضیحات آنها را پذیرفتیم، اگر ما دوباره ایراد «عدم ضرورت» بگیریم، درست نیست، ولی راه‌های دیگری هم وجود دارد. به هر حال، آنچه الآن به صورت غیر رسمی به دست ما رسیده، اشکالات زیادی دارد. اگر به صورت رسمی هم همین مصوبه را برای ما بفرستند، ما به نحو کلی و جزئی به آن اشکال می‌گیریم. بعد از اینکه اشکال گرفتیم، آنها که مجبور نیستند حتماً اصلاح کنند و دوباره برای ما بفرستند. خیلی وقت‌ها بوده که ایراداتی گرفته‌ایم، ولی مجلس آن را مسکوت گذاشته است و اصلاً دیگر آن طرح یا لایحه را از دستور خارج کرده است و گفته‌اند دیگر نمی‌خواهیم آن را ادامه دهیم. خُب، وقتی که ما دوباره نسبت به این مصوبه ایراد می‌گیریم، ممکن است آقایان نمایندگان مجلس مثل بقیه‌ی چیزها، نه روی آن اصرار کنند و نه آن را اصلاح کنند، بلکه نهایتاً از آن رفع ید کنند. بعد از اینکه رفع ید کردند، خودشان می‌دانند؛ حالا یا با دولت توافق می‌کنند و یا با روش دیگری و به همان مکانیزم و روشی که ذکر کردند، افرادی از علما و فضلا را دعوت می‌کنند تا با هم یک چیزی را بنویسند که هم آن اهداف تجاری و اقتصادی را که دنبال می‌کنند، محقق کند و هم موازین شرعی در آن رعایت بشود و اگر چیزهایی هم هست که از لحاظ موازین شرعی راه ندارد - همان‌طور که [آیت‌الله مؤمن] فرمودند - دیگر ابایی نداریم؛ اصلاً حق آن است و کمال آن است که آنها را ردّ نکنیم. بنابراین، ما می‌خواهیم این دو مسئله را از هم تفکیک کنیم. بنده موافق نیستم که الآن بعد از توضیحاتی که مجلس به ما داده است و بعد از آنکه ما قبول کردیم که تصویب این مصوبه «ضرورت» دارد، از این قبول کردنمان رفع ید نکنیم. چون به نظر من، الآن باز هم در این شرایط، این مصوبه هم از لحاظ اهدافی که قانون تجارت دنبال می‌کند و هم از جهت رعایت حدود شرعی، احتیاج به بازنگری دارد. پس فی‌الجمله، ضرورت آن، وجود دارد. خُب، اگر آنها همین مصوبه را به صورت رسمی برای ما فرستادند، ما هم ایرادهای آن را می‌گیریم و برایشان می‌فرستیم. اگر خواستند، می‌توانند دوباره به روش دیگر - حالا یا از طریق کمیسیون یا از طریق مجلس -

اصلاحات لازم را بر روی مصوبه انجام بدهند.

آقای هاشمی شاهرودی - یعنی اشکال اولمان وارد نبود که «ضرورت» ندارد؟

آقای مدرسی یزدی - خُب، از مجلس آمدند توضیح دادند و آقایان قبول کردند که ضرورت دارد.

آقای هاشمی شاهرودی - توضیحی ندادند.

آقای مدرسی یزدی - قبول کردند.

آقای سلیمی - بسم الله الرحمن الرحیم. پیشنهاد بنده این است همان‌طوری که در یک جلسه‌ای، دبیر محترم شورا و قائم‌مقامشان با نمایندگان محترم مجلس هماهنگ کردند که این مصوبه را با یک اصلاحیه بفرستند و ما آن را بپذیریم، آقایان دوباره یک جلسه‌ی دیگری با مجلس برگزار کنند و بگویند ما ده، دوازده تا از این مواد را رسیدگی کردیم و این تعداد اشکالات گرفته شده است و اگر به این سبک پیش برود، لازم می‌آید که اشکالات از مواد لایحه افزایش پیدا کند. آقایان باز توافقی بکنند که آن مصوبه را رسماً به ما ابلاغ کنند و ما هم به نحوی که هم قانون رعایت شده باشد و آنها بتوانند دوباره مصوبه را اصلاح کنند و هم این نظراتی که حاج‌آقای مدرسی و حضرت آیت‌الله مؤمن و جناب آقای ابراهیمیان و دوستان دیگر دارند، در مصوبه‌ی مجلس اعمال بشود و هم اینکه مقدار زیادی از اشکالات آن گرفته بشود و قانون کم‌اشکال‌تری دوباره به شورا بیاید، با همان تعامل و توافقی که می‌شود، اشکال بگیریم. وقتی رسماً آن مصوبه‌ی مجلس به شورا ارسال شود، ما هم می‌گوییم ضمن اینکه آن اشکالات حل نشده، این اشکالات هم وجود دارد. به نحوی می‌نویسیم که دستشان باز باشد تا بتوانند دوباره همه‌ی لایحه را مرور کنند و یک کارشناسی دقیق فقهی و قانونی روی آن انجام بگیرد و بعد به شورا بیاید. این راه حلی است که به نظر می‌رسد هم جمع بین همه‌ی نظرات صورت گرفته و هم کار متوقف نشده و به صورت صحیح به حرکت افتاده و اجرا می‌شود.

آقای جنتی - من از نظر اجرایی کار خودمان یک نکته‌ی دیگری عرض بکنم؛ ما خودمان در این مدت، (۱۴) ماده را بررسی کردیم. شما نگاه کنید اگر ما بخواهیم (۱۳۰۰) ماده را این‌طوری جلو برویم، چند سال طول می‌کشد. این مشکلات کار خودمان را هم در نظر بگیریم. نکته‌ی بعد اینکه من از حاج‌آقای مؤمن خواهش کردم و گفتم با این وضعیت فعلی که دارید در مجمع مشورتی فقهی عمل می‌کنید - مجمع همیشه

بگویم و بقیه را به نحو کلی بگویم.

آقای علیزاده - یک راه حل دیگری هم وجود دارد. اگر آن راه حل اول رأی آورد که موضوع تمام می‌شود، اما اگر رأی نیاورد، راه حل دوم را می‌گوییم. راه حل دوم این است که بیایم بگویم این مصوبه‌ای که شما فرستاده‌اید، تمام آن ایراد دارد. همزمان اعضای مجمع تشخیص هم بنشینند جلسه بگذارند و نظرشان را به حضرت آیت‌الله جنتی بدهند. همزمان شورای نگهبان هم با دولت بنشیند و دولت هم با مجمع بنشیند [و به جمع‌بندی نهایی برسند].

آقای هاشمی شاهرودی - اینکه کار ما نیست.

آقای علیزاده - دولت هم با مجمع بنشیند، هم با نمایندگان مجلس. باید بگویم این مصوبه‌ای که شما آورده‌اید، پر از ایرادات فقهی است، لذا با گروهی که مورد اعتماد آقایان فقهای شورای نگهبان هستند، بنشینید و این را تنظیم بکنید، بعد آن را بیاورید، ما با قید «ضرورت» هم تأیید می‌کنیم. پس اولین راه حل این شد که اگر مجلس اصرار دارد که تصویب آن به صورت آزمایشی ضرورت دارد، مصوبه را به صورت رسمی برای ما بفرستند؛ آن وقت اگر آقایان اعضا بگویند ضرورت ندارد، این مصوبه را به مجلس برگردانیم. بعداً مجلس برود هر کاری می‌خواهد بکند. اگر موضوع اول را قبول دارید، رأی بدهید.

آقای هاشمی شاهرودی - خوب است.

آقای علیزاده - الآن باید بگویم شما مصوبه را به صورت رسمی برای شورا بفرستید، منتها باید شفاهی به اینها بگویم. آقایان به اینها بگویند که این مصوبه را به صورت رسمی برای شورا بفرستند. آقایانی که الآن می‌فرمایند ما باید به مجلس بگویم مصوبه را به صورت رسمی برای ما بفرستند، رأی بدهند.

آقای هاشمی شاهرودی - قاعده‌اش هم همین است؛ قانونش هم همین است.

آقای مدرسی یزدی - خُب، بعد چه کار کنیم؟

آقای علیزاده - بعد بگویم که تصویب آزمایشی این مصوبه، ضرورت ندارد و همان ایراد سابق ما باقی است.

آقای هاشمی شاهرودی - ما موافقیم؛ هشت رأی شد.

آقای ره‌پیک - این منافات ندارد که جلسه‌ای هم [بین دولت و مجلس برای اصلاح مواد مصوبه] تشکیل بشود.

آقای علیزاده - بعضی از آقایان گفتند بعدش دیگر به ما ارتباط ندارد. بعد از این می‌شود گفت که ما یک مقداری از مواد این

عقب است و با بررسی این مصوبات سازگار نیست - شما بیایید یا تعدادتان را زیاد کنید، مثلاً سه تا پنج نفر و یا چهار تا پنج نفر به صورت جدا جدا، کمیسیون تشکیل بدهید یا یک‌قدری کار را به جاهای دیگر مثل مرکز تحقیقاتی که در قم هست ارجاع بدهید. حاج‌آقای یزدی هم فرمودند و من هم به ایشان عرض کردم، به این مرکز هم یک مقداری از کار را واگذار کنید تا آنها هم خارج از مجمع شما، روی آن کار بکنند تا بلکه بتوانیم به یک جایی برسیم. به نظرم می‌آید ما بعداً از نظر عملی و اجرا خیلی مشکل پیدا می‌کنیم. این هم صرف نظر از مسئله‌ی «ضرورت»، در نظرمان باشد.

آقای علیزاده - اینکه می‌فرمایید مجلس بعضی از مواد را اصلاح بکند، این همان کاری است که همه را باید اصلاح بکنند، چرا؟ برای اینکه می‌آیند می‌گویند ماده‌ی فلان اصلاح شد و این ماده با مواد دیگر قانون تجارت همبستگی دارد؛ چون بعضی‌هایش قابل انسجام نیست، بعضی‌هایش هست. اگر این چنین گفتند، حالا شما باید بروید آن مواد قانون تجارت سابق را هم بررسی کنید که وقتی در آنجا به فلان ماده استناد می‌کنند، [آیا آن ماده، خلاف شرع است یا نه]. اگر مثلاً آمدند گفتند شرکت سهامی یعنی این، و فقط چهار تا ماده‌ی آن را اصلاح کردند، بعد آن چهار تا ماده به مواد بعدی هم مرتبط است که شما باید نسبت به همه‌ی آن مواد اظهار نظر بکنید. همین‌طور است در مورد برات و چک و سفته یا در مورد خود شرکت‌ها، در مورد ورشکستگی، در مورد توقف و در مورد همه‌ی اینها وقتی که پنج تا ماده را اصلاح کنند، این تغییرات با مواد دیگر برخورد می‌کند. آن وقت شما باید در مورد همه‌ی مواد اظهار نظر بفرمایید. خیال نکنید اگر پنج تا، ده تا و یا صد ماده را اصلاح کردند، دیگر بقیه‌ی آن درست می‌شود. این یک مشکل است. الآن یکی از این دو راه حل را انتخاب بفرمایید؛ یکی اینکه رأی بگیریم و به مجلس بگویم شما این مصوبه را به صورت رسمی برای ما بفرستید و وقتی فرستادند، ما بگویم اشکال ما رفع نشده است تا این مصوبه، به مجلس برگردد؛ بعد آنها هر کاری که می‌خواهند با این مصوبه انجام بدهند، بروند بکنند. یک راه این است که اگر می‌خواهید، همین موضوع را رأی می‌گیریم و به آنها می‌گوییم شما مصوبه را به صورت رسمی برای ما بفرستید.

آقای مدرسی یزدی - حرف خوبی است، منتها چند تا اشکالی که تا حالا رسیدگی شده است را در نظرمان به نحو جزئی

(۱۳۰۰) ماده، هفت، هشت یا ده سال طول می‌کشد تا آن را بخوانند و تصویب کنند و بعداً ایرادات ما را هم رفع کنند.
آقای علیزاده - ما همین ایراد را به «قانون امور گمرکی» گرفتیم؛ سیصد و چند تا ماده را در یک هفته در صحن علنی تصویب کردند و آوردند.^۲
آقای ابراهیمیان - هر ماده‌ی آن باید دو بار به شورای نگهبان برود و برگردد.

آقای علیزاده - به اینها گیر ندهیم.

آقای هاشمی شاهرودی - اگر کار تحقیقاتی انجام بدهند و بعد مصوبه را بیاورند، چه ایرادی دارد؟

آقای مدرسی یزدی - محذور بعدی آن واقعاً محذور شدیدی است. دیگر نمی‌توانند این لایحه را در کمیسیون تصویب بکنند؛ چون دوباره اگر به همین صورت کمیسیونی تصویب بکنند، ما باید «ضرورت» را بپذیریم.

آقای هاشمی شاهرودی - حالا ما چه کار به کار آنها داریم؟

آقای مدرسی یزدی - خُب، ارتباط دارد.

۲. لایحه امور گمرکی که در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۳ با اصلاحاتی به تصویب کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی رسیده بود، در جلسه‌ی ۱۳۹۰/۱/۳۱ صحن علنی مجلس با اجرای آزمایشی آن به مدت پنج سال موافقت گردید و برای بررسی به شورای نگهبان ارسال شد. شورای نگهبان پس از وصول این مصوبه و بررسی آن، در نظر شماره ۹۰/۳۰/۴۲۲۰۰ مورخ ۱۳۹۰/۲/۱۸ پیرامون این مصوبه بیان داشت: «نظر به اینکه طبق اصل (۸۵) قانون اساسی مجلس نمی‌تواند اختیار قانون‌گذاری را به شخص یا هیئتی واگذار کند، فقط در موارد ضروری می‌تواند اختیار وضع بعضی از قوانین را به کمیسیون‌های داخلی خود تفویض نماید، با توجه به اینکه امور گمرکی دارای قانون دائمی است و امور این سازمان به طور طبیعی و عادی جریان دارد و خلأ قانونی به نحو کلی برای اداره سازمان مذکور که جبران آن ضروری باشد در این خصوص وجود ندارد و هیچ ضرورتی برای تصویب این مصوبه در کمیسیون به صورت آزمایشی بدون جری مراحل عادی قانون‌گذاری نیست، علاوه بر وجود ابهام و اشکال عدیده در این مصوبه، با عنایت به مراتب مذکوره تصویب آن توسط کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی، معایر اصل (۸۵) قانون اساسی تشخیص داده شد. به فرض اینکه قانون موجود در برخی موارد احتیاج به تغییر و اصلاح یا تکمیل داشته باشد باید به این نحو و به همان مقدار اکتفاء شود.» پس از این ایراد شورای نگهبان، مجلس شورای اسلامی با تصویب این مصوبه در صحن علنی مجلس، طی نامه‌ی شماره ۳۷۳/۳۷۱۸۱ مورخ ۱۳۹۰/۶/۱۴ خطاب به شورای نگهبان اظهار داشت: «عطف به نامه شماره ... در اجرای اصل نود و چهارم (۹۴) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران لایحه امور گمرکی که در جلسه علنی روز دوشنبه مورخ ۱۳۹۰/۶/۷ مجلس شورای اسلامی با اصلاحاتی به تصویب رسیده است، به پیوست ارسال می‌گردد.»

مصوبه را بررسی کردیم که این نظر مجمع فقهی ماست، این نظر آقای رئیس جمهور است، این هم نظر مجمع تشخیص است. شما بنشینید اینها را درست کنید، ولی دیگر آن زمان، «ضرورت» معنا ندارد [و مجلس دیگر نمی‌تواند این مصوبه را به صورت آزمایشی در کمیسیون داخلی خود به تصویب برساند]؛ چون معنای نظر ما این است که تصویب چنین مصوبه‌ای به صورت کمیسیونی ضرورت ندارد.

آقای هاشمی شاهرودی - خیلی خُب.

آقای مدرسی یزدی - خُب، در این صورت دیگر کمیسیون نمی‌تواند این مصوبه را تصویب کند.

آقای علیزاده - بله.

آقای مدرسی یزدی - این مصیبت می‌شود. در صحن مجلس که نمی‌توانند هزار تا ماده را تصویب کنند، مگر اینکه ده سال جلسه تشکیل دهند تا بتوانند این تعداد ماده را تصویب کنند.

آقای علیزاده - بله.

آقای ابراهیمیان - مثل اینکه در آیین‌نامه‌ی داخلی ماده‌ای دارند که کل آن را یک‌جا می‌توانند رأی بگیرند.

آقای مدرسی یزدی - به قول حاج آقا، ارتماسی رأی می‌گیرند.

آقای علیزاده - نه، اصلاً این غلط است. تنها چیزی که در آیین‌نامه‌ی داخلی عوض کردند و درست کردند، گفتند این قوانینی که به صورت آزمایشی تصویب شده، دیگر در مجلس نیاز به بحث و بررسی مجدد ندارد و می‌توانند کل آن قانون را یک‌جا رأی بگیرند، مگر آن موادی که بعد از اجرای آزمایشی می‌خواهند تغییر بدهند [که آنها را باید به صورت جداگانه در صحن مطرح کنند و نسبت به آنها رأی‌گیری کنند].^۱

آقای ابراهیمیان - خیلی خُب، اگر این‌طوری باشد تصویب

۱. تبصره (۱) ماده ۱۶۸ قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۰ (اصلاحی ۱۳۸۷/۹/۲۶): «ماده ۱۶۸- در مواردی که مجلس ضروری تشخیص دهد، طبق اصل هشتاد و پنجم (۸۵) قانون اساسی اختیار تصویب آزمایشی بعضی از قوانین را که جنبه دائمی دارند، به کمیسیون‌های خود و تصویب دائمی اساسنامه سازمان‌ها، شرکت‌ها، مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت را به کمیسیون‌های خود یا به دولت تفویض می‌کند.»

تبصره ۱- دولت باید حداقل شش ماه قبل از پایان مدت آزمایشی قانون مذکور جهت تمدید یا تعیین تکلیف دائمی آن، اقدام قانونی لازم را معمول دارد. هیئت رئیسه موظف است از طریق لایحه یا طرح، ترتیبی اتخاذ نماید که تا پایان زمان آزمایشی، تعیین تکلیف شده باشد. طرح یا لایحه می‌تواند به صورت ماده واحده و بدون تغییرات یا با اصلاح موادی از قانون آزمایشی تنظیم شود.»

تصویب کنند. حالا هم به آنها بگویید ما گفتیم که ضرورتی ندارد تا بر اساس «ضرورت» تصویب کنید. شما هم که کاری بر روی این مصوبه نکرده‌اید، بنابراین ایراد ما باقی است. نمی‌خواهد بگوییم که چون دو مرتبه بر اساس ضرورت تصویب کرده‌اید، ایراد باقی است، بلکه بگویید چون کاری برای رفع این ایراد نکرده‌اید ایراد باقی است. ما پیشنهادمان این بوده است که اگر مواد خاص ضرورت دارد، بر همان اساس تصویب کنند، که آنها این کار را نکردند. اگر دو مرتبه می‌آیند و همان را تحویل ما می‌دهند، یعنی مصوبه‌ی ابتدایی است. این فرمایشی که آقای علیزاده می‌فرماید ما دفعه‌ی سوم نمی‌توانیم «ضرورت» را تأیید کنیم، به نظرم صحیح نیست؛ چون اینجا فقط یک دفعه ضرورت را تصویب کرده‌اند و دفعه‌ی دوم هیچ کاری نکرده‌اند.

آقای علیزاده - من این را نمی‌گویم؛ من می‌گویم ما دیگر نمی‌توانیم ضرورت را قبول کنیم.

آقای مؤمن - نخیر، الان که مجلس کاری نکرده است. ما گفتیم اگر مواد خاصی هست که نیازمند اصلاح است، آنها را مشخص کنید و بر اساس ضرورت تصویب کنید، ولی آنها این کار را نکرده‌اند. یعنی ما الان داریم همان حرف اولمان را می‌زنیم. جناب آقای علیزاده، این حرف ما که حرف جدیدی نیست. ما در مرحله‌ی قبلی گفتیم که بر اساس ضرورت نمی‌شود این لایحه را تصویب کرد. حالا هم شما دوباره همان را می‌گویید؛ می‌گویید بر اساس ضرورت نمی‌توانید این لایحه را تصویب کنید؛ اینکه حرف تازه‌ای نیست.

آقای علیزاده - البته یک بار شفاهی گفته می‌شود.

آقای مؤمن - من با آن کاری ندارم؛ من حرفی را که قبلاً شورای نگهبان کتباً نوشته است می‌گویم. حالا هم می‌گوییم که شما دو مرتبه آمده‌اید بر اساس ضرورت آن را به همان صورت تصویب کرده‌اید، در حالی که ما گفتیم نمی‌شود این لایحه را این چنین تصویب کرد. پس ما الان داریم همان حرف اولمان را می‌زنیم و حرف جدیدی نیست. حالا هم همان را می‌گوییم. ما گفتیم شما بر اساس ضرورت نباید تصویب کنید و اگر دوباره ضرورت را گفته‌اید، اشتباه کرده‌اید و نظر ما را تأمین نکرده‌اید. ما به این صورت، این مصوبه را به مجلس بر می‌گردانیم، نه اینکه اول گفته باشیم ضرورت را قبول نداریم، ولی حالا ضرورت را قبول کرده باشیم.

آقای ره‌پیک - یک واقعیتی را هم باید توجه بکنید؛ الان آقای

آقای ره‌پیک - اینکه مجلس دوباره این مصوبه را به صورت آزمایشی تصویب کند، ولی ایراداتی در آن وجود نداشته باشد، بحث دیگری است.

آقای مدرسی یزدی - خُب، ما باید از بحث بعدی پیشگیری کنیم. اگر ما دو بار بگوییم «ضرورت» ندارد، بار سوم که نمی‌توانیم بگوییم که ضرورت دارد.

آقای هاشمی شاهرودی - مشکلی ندارد.

آقای مدرسی یزدی - واقعاً کار درستی نیست.

آقای علیزاده - یعنی می‌فرمایید اگر دو بار ضرورت تصویب آزمایشی مصوبه را رد کردیم، بعد بار سوم می‌توانیم بگوییم این بار تصویب آزمایشی ایرادی ندارد؟!

آقای مدرسی یزدی - نه، این کار درستی نیست. من موافق نیستم؛ کار خیلی بدی است.

آقای ره‌پیک - آن یک بحث دیگری است.

آقای علیزاده - دیگر صحبت امکان تأیید تصویب آزمایشی آن را نکنید.

آقای مدرسی یزدی - مثل بقیه‌ی مصوبات این‌چنینی، این مصوبه را هم رد کنید؛ یعنی چند تا ایراد بگیرید و بگویید از این قبیل ایرادات هم زیاد است تا آنها بروند اشکالات اساسی این مصوبه را برطرف کنند.

آقای هاشمی شاهرودی - این هم خوب است. نسبت به برخی از ایرادهای این مصوبه، رأی گرفتند و رأی هم آورد، [همان‌ها را برای مجلس بفرستید].

آقای مؤمن - شما می‌ترسید با ایراد شورای نگهبان، دوباره این مصوبه برای بار سوم به شورا برگردد و همه‌ی حرف‌هایمان به هم بخورد؟ نه، این‌طور نمی‌شود. ما جواب را این‌طور می‌نویسیم که ما در نظر قبلی مان گفته بودیم ضرورتی نبوده است که کمیسیون قضایی این همه مواد را تصویب کند و حتی پیشنهاد آخرمان هم این بوده است که اگر یک مواد خاصی را خلاف می‌دانید یا به آنها ایرادی دارید، همان موارد خاص را بررسی و تصویب کنید. اینها الان نه همه‌ی مواد را در صحن علنی مجلس تصویب کرده‌اند و نه بعضی از مواد قانون را که ما گفته‌ایم می‌توانید به صورت کمیسیونی تصویب کنید، انجام داده‌اند. حالا هم دوباره این مصوبه را بر اساس ضرورت تصویب نکرده‌اند؛ یعنی چون ما آن دفعه گفتیم که بر اساس ضرورت تصویب نکنید، حالا هم دو مرتبه با اینکه ما گفتیم، [کار خودشان را کردند]. یعنی ضرورتی نبوده تا بر اساس آن

آقای مدرسی یزدی - همه‌ی مشکل این است که الآن نباید روی امکان تصویب این مصوبه در کمیسیون، مهر ابطال بزنیم.

آقای ره‌پیک - نمی‌خواهیم که این کار را بکنیم.

آقای مدرسی یزدی - الآن اگر این مصوبه رسماً به همین صورت برای ما بیاید و ما دوباره بگوییم ضرورت ندارد، اگر در بار سوم هم این لایحه را کمیسیون تصویب کند، دیگر نمی‌توانیم بگوییم ضرورت دارد.

آقای ره‌پیک - ما می‌گوییم نفهمیدیم که چطور ایراد قبلی رفع شد.

آقای مدرسی یزدی - فرض این است که ما یک‌بار ایراد شورا را به مجلس فرستاده‌ایم و گفتیم که ضرورت ندارد. دوباره هم بفرستیم که ضرورت ندارد.

آقای هاشمی شاهرودی - اینها که رد نشده است.

آقای مدرسی یزدی - یعنی همان ضرورت.

آقای هاشمی شاهرودی - خیلی خُب.

آقای ره‌پیک - می‌گوییم شما در مورد ضرورت توضیح ندادید که چطوری رفع شده است و هنوز ایراد قبلی ما باقی است.

آقای مدرسی یزدی - باقی بودن ایراد قبلی، یعنی دوباره ضرورت ندارد؛ یعنی از ایرادمان رفع ید نکرده‌ایم.

آقای مؤمن - بله.

آقای مدرسی یزدی - خُب، اما نمی‌شود به مجلس بگوییم که شما پیشنهاد ما را عملی نکرده‌اید؛ چون آنها می‌گویند اصلاً پیشنهاد شما کارآیی ندارد، بلکه ضرورت هم دارد. آنها می‌گویند ما [این لایحه را طبق تشخیص خودمان به صورت آزمایشی] تصویب می‌کنیم، اما اگر شما می‌گویید ضرورت ندارد، خُب ما حرفی نداریم؛ اما اگر ضرورت دارد، ما که نمی‌توانیم تابع پیشنهاد شما باشیم؛ ما هرچه خودمان خواستیم، تصویب می‌کنیم، شما بعداً به مصوبه‌ی ما ایراد بگیرید.

آقای هاشمی شاهرودی - مجلس باید اشکال قبلی شورا را رفع می‌کرد، اما رفع نکرده است. تا وقتی اشکال را رفع نکنند و تا اثبات نکنند که ضرورت دارد، شورا می‌گوید ضرورت ندارد. آنچه که مهم است، نظر رسمی شورای نگهبان است که ابلاغ شده و آن هم عمل نشده است؛ والسلام.

آقای مدرسی یزدی - وقتی که برای حل این مشکل، راه حل وجود دارد، چرا اقدامی نکنیم؟ واقعاً من می‌خواهم ببینم چه عیبی دارد که ما به خود مواد مصوبه ایراد بگیریم؟ یک ایراد کلی و دو سه تا هم ابهام بگیریم.

علیزاده زحمت کشیدند و در مجلس در خصوص این مصوبه بحث کردند و نظرات مجلس را هم به شورا انتقال دادند. آنچه که در جلسه‌ی تصویب مجدد این لایحه در صحن علنی مجلس مطرح شد و طی آن مدت پنج سال اجرای آزمایشی این مصوبه، به چهار سال تبدیل شد، همین بود [که آقای علیزاده مطرح کردند] و آنجا هم بحث‌هایی صورت گرفت. بعضی از نمایندگان گفتند شورای نگهبان ایراد گرفته است که تصویب آزمایشی این لایحه، ضرورت ندارد. حالا هم که نظر شورای نگهبان کتباً نیامده است تا بگوید این ایراد رفع شده است. آنجا در جلسه‌ی صحن علنی این‌طور توضیح داده شد که ما با دوستان در شورای نگهبان صحبت کرده‌ایم و مشکل اصلی آنها در شورای نگهبان، نبودن فرصت کافی برای رسیدگی به این مصوبه بوده است. حالا ما به آن بحث‌ها و مذاکرات بین‌الائینی که آنجا شد کاری نداریم، ولی آنچه که در مجلس در این زمینه مطرح شد، این بود.

آقای مدرسی یزدی - در ذهن آقای لاریجانی همین است، و ایشان در صحن هم ظاهراً این مسئله را گفته بود.

آقای ره‌پیک - از آن طرف هم گفته شد تشخیص اینکه الآن در زمینه‌ی تجارت خلأ قانونی وجود دارد و ضرورت دارد که چیزی نوشته بشود یا نه، با مجلس است و با شورای نگهبان نیست! آنچه که در مجلس منعکس شد و در اخبار هم مطرح شد، این بود. چون در مجلس هم به این صورت مطرح شده است که ایراد شورای نگهبان، ایراد اساسی نبوده است، بلکه ایراد نبودن فرصت کافی برای رسیدگی بوده است که توافق شد صد ماده، صد ماده به آنها بدهیم تا بررسی کنند! آنجا گفته شد که تشخیص اینکه بر اساس خلأ قانونی، ضرورت دارد و باید قانونی در این زمینه تصویب بشود یا نه، وظیفه‌ی مجلس است! این‌جوری گفته شد.

آقای مدرسی یزدی - البته اینکه حرف درستی نیست؛ چون ما هم باید ضرورت را تشخیص بدهیم.

آقای جنتی - بله، ما هم باید این موضوع را تشخیص بدهیم.

آقای مدرسی یزدی - آنها هم باید تشخیص بدهند؛ ما هم باید تشخیص بدهیم.

آقای ره‌پیک - خیلی خُب، این منافاتی با ایراد ما ندارد. یعنی منافاتی ندارد ما در آن جلسه‌ی هماهنگی که گفته شد برگزار شود، به مجلس بگوییم که مشکلات این لایحه، این‌طوری است و باید یک‌طوری نوشته بشود که این مشکلات را نداشته باشد.

بشود یا اینکه از آنها دعوت کنیم تا راجع به این موضوع با آنها صحبت کنیم و بگوییم نظرم این است و بعداً نظرم را به آنها ابلاغ کنیم؟

آقای علیزاده - ابلاغ نظر شورا به صورت غیر رسمی، چه اشکالی دارد؟

آقای ابراهیمیان - اینکه بیایند در جلسه، بهتر است.

آقای علیزاده - الان این جلسه‌ی ما غیر رسمی است. تصمیم شورا این است که آقای دبیر یا فرد دیگری به اینها بگوید که شما مصوبه را به صورت رسمی برای ما بفرستید.

آقای هاشمی شاهرودی - بله، بگویید به صورت رسمی بفرستند.^۱

بررسی قانون اجازه رعایت احوال شخصیه

ایرانیان غیر شیعه در محاکم

(بر اساس اصل چهارم قانون اساسی)

آقای علیزاده - «قانون رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیر شیعه در محاکم»^۲ ظاهراً مجمع تشخیص مصلحت نظام هم در این مورد یک مصوبه دارد.^۳

۱. نظر شماره ۹۳/۱۰۰/۱۱۹۳ مورخ ۱۳۹۳/۳/۲۷ شورای نگهبان: «عطف به نامه شماره ۱۱۴/۱۶۷۷۹ مورخ ۱۳۹۳/۳/۱۷ و پیرو نامه شماره ۹۱/۳۰/۴۶۶۹۵ مورخ ۱۳۹۱/۲/۲۴، لایحه تجارت که در جلسه مورخ ۱۳۹۲/۱۲/۱۸ کمیسیون قضایی و حقوقی طبق اصل هشتم و پنجم (۸۵) قانون اساسی به تصویب رسیده بود و در جلسه مورخ هفدهم فروردین ماه یکهزار و سیصد و نود و سه به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است، در جلسه مورخ ۱۳۹۳/۳/۲۰ شورای نگهبان مورد بحث و بررسی قرار گرفت و با توجه به اصلاح به عمل آمده، نظر شورا به شرح زیر اعلام می‌گردد:
- علی رغم تغییر به عمل آمده، ایراد سابق این شورا کماکان به قوت خود باقی است.»

۲. قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیر شیعه در محاکم، در تاریخ ۱۳۱۲/۴/۳۱ به تصویب کمیسیون قوانین عدلیه مجلس شورای ملی رسید. فقهای شورای نگهبان بر اساس اختیار حاصل از اصل (۴) قانون اساسی، جهت نظارت شرعی بر این قانون، بررسی آن را در دستور جلسات متعدد خود قرار دادند. این قانون، در جلسات مورخ ۱۳۹۳/۲/۱۰، ۱۳۹۳/۲/۱۷، ۱۳۹۳/۳/۷، ۱۳۹۳/۵/۲۹ مورد بررسی قرار گرفته است. در نهایت، با توجه به اینکه مجمع تشخیص مصلحت نظام در تاریخ ۱۳۷۲/۴/۳ از باب حل معضل، مصوبه‌ای در خصوص این قانون داشته است، فقهای شورای نگهبان از اظهار نظر در خصوص این موضوع صرف نظر کردند.

۳. منظور، «قانون رسیدگی به دعاوی مطروحه راجع به احوال شخصیه و تعلیمات دینی ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی» مصوب ۱۳۷۲/۴/۳ مجمع تشخیص مصلحت نظام است.

آقای هاشمی شاهرودی - همان ایرادها و ابهام‌ها را اصلاح می‌کنند و دوباره مصوبه را به ما برمی‌گردانند یا برخی از مواد را حذف می‌کنند.

آقای مدرس‌ی یزدی - نه، اگر با آنها تفاهم بکنیم که واقعاً این کار را نکنند، اشکالی پیش نمی‌آید.

آقای هاشمی شاهرودی - تفاهم برای چه؟

آقای مؤمن - بله خُب، باید ضرورت را رعایت بکنند.

آقای ره‌پیک - چه کاری نکنند؟

آقای مؤمن - بعد از هشت رأی، این حرف‌ها دیگر نباید باشد.

آقای مدرس‌ی یزدی - خیلی خُب، ما دیگر حرفی نداریم.

آقای ره‌پیک - ما باید اینها را دعوت کنیم تا بیایند و با آنها صحبت کنیم و بگوییم که نظر شورا این است.

آقای جنتی - به نظرم در جلسه‌ی آینده، آقای دکتر لاریجانی [رئیس مجلس شورای اسلامی] را دعوت بکنید.

آقای هاشمی شاهرودی - خود شما دعوتش کنید.

آقای جنتی - من دعوت می‌کنم که به اینجا بیایند.

آقای ابراهیمیان - بد نیست؛ نظرات ایشان را هم ببینیم.

آقای جنتی - ما هم حرفمان را می‌زنیم تا در خصوص این مصوبه، یک تفاهم داشته باشیم. من به نظرم می‌آید این کار را بکنیم، ولی حالا اگر مثل روال سابق، یک چیزی برداریم بنویسیم، مسئله تمام نمی‌شود.

آقای علیزاده - چه تفاهمی با آنها می‌خواهید بکنید؟

آقای هاشمی شاهرودی - اینکه مصوبه را به صورت رسمی برای ما بفرستند تا ما هم بگوییم که اشکال باقی است.

آقای ابراهیمیان - بعد این مسئله را مجدداً در صحن علنی مجلس مطرح کنند تا آن وقت رسیدگی به آن را بر اساس سازوکاری که با هم کنار می‌آییم، اجرا بکنند.

آقای هاشمی شاهرودی - به نظر من از مجلس بخواهید که مصوبه را رسماً بفرستند. ما هم می‌گوییم اشکالمان باقی است. قبلاً درباره‌ی این نظر رأی گرفتیم که هشت رأی آورد. بنا شد که مجلس این مصوبه را رسماً برای ما بفرستد و ما بگوییم اشکالمان باقی است.

آقای یزدی - البته مجلس هم هر کاری می‌خواهد بکند، باید بر اساس آیین‌نامه‌ی داخلی خودش بکند.

آقای هاشمی شاهرودی - بله، باید بر اساس آیین‌نامه عمل بکند.

آقای ره‌پیک - الان نتیجه این شد که این نظر شورا به آنها ابلاغ

آقای مؤمن - باشد.

آقای جنتی - موضوع این قانون چیست؟

آقای هاشمی‌شاهرودی - در این قانون، گفته شده که احوال شخصیه‌ی ایرانیان غیر شیعه، طبق قوانین خودشان می‌باشد؛^۱ مثلاً شاهدین عدلین نمی‌خواهد.^۲

آقای مؤمن - نه، این قانون می‌گوید که محاکم هم باید قانون آنها را رعایت کنند.

آقای هاشمی‌شاهرودی - بله، همین را عرض کردم.

آقای مؤمن - ما این قانون رعایت احوال شخصیه را [در مجمع مشورتی فقهی قم] بررسی کرده‌ایم.^۳ الآن هم داریم «قانون تصدیق انحصار وراثت» [مصوب ۱۳۰۹/۷/۱۴ مجلس شورای ملی] را بررسی می‌کنیم.

آقای هاشمی‌شاهرودی - این موضوع، در قانون اساسی نیست.

۱. قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیر شیعه در محاکم، مصوب ۱۳۱۲/۴/۳۱ کمیسیون قوانین عدلیه: «ماده واحده- نسبت به احوال شخصیه و حقوق ارثیه و وصیت ایرانیان غیر شیعه که مذهب آنان به رسمیت شناخته شده، محاکم باید قواعد و عادات مسلّمه متداوله در مذهب آنان را جز در مواردی که مقررات قانون راجع به انتظامات عمومی باشد، به طریق ذیل رعایت نمایند:

۱- در مسائل مربوطه به نکاح و طلاق، عادات و قواعد مسلّمه متداوله در مذهبی که شوهر پیرو آن است.

۲- در مسائل مربوطه به ارث و وصیت، عادات و قواعد مسلّمه متداوله در مذهب متوفی.

۳- در مسائل مربوطه به فرزندخواندگی، عادات و قواعد مسلّمه متداوله در مذهبی که پدرخوانده یا مادرخوانده پیرو آن است.»

۲. در شرع مقدس اسلام، اثبات برخی از امور متوقف بر شهادت دو شاهد عادل شده است؛ به عنوان مثال، در اجرای صیغه‌ی طلاق، شهادت دو شاهد عادل مرد، شرط است. در این خصوص، در تحریرالوسیله حضرت امام خمینی (ره) آمده است: «مسأله ۹- یشرط فی صحه الطلاق زائداً علی ما مرّ الاشهاد بمعنی ایقاعه بحضور شاهدین عدلین ذکرین» (موسوی خمینی، سید روح‌الله، تحریرالوسیله، قم، مؤسسه مطبوعات دارالعلم، چاپ اول، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۳۳۱) «در صحت طلاق، اشهاد، یعنی واقع ساختن طلاق در حضور دو شاهد عادل مرد که انشای آن را بشنوند، شرط است.» (ترجمه تحریرالوسیله، ترجمه علی اسلامی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ج ۳، ص ۵۸۹)

۳. مجمع مشورتی فقهی شورای نگهبان، با برگزاری جلسات متعدد در تاریخ‌های ۱۳۹۲/۱۰/۲۸، ۱۳۹۲/۱۲/۴، ۱۳۹۲/۱۲/۱۱، ۱۳۹۲/۱۲/۲۵ و ۱۳۹۳/۱/۲۴ قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیر شیعه در محاکم را از جهت شرعی مورد بحث و بررسی قرار داد و نتایج آن را در قالب گزارش کارشناسی شماره ۹۳/ف/۱۰۷ مورخ ۱۳۹۳/۱/۲۶ و ۹۳/ف/۱۰۸ مورخ ۱۳۹۳/۱/۲۶ به شورای نگهبان ارائه کرد.

آقای مؤمن - نه.

آقای علیزاده - چرا هست.

آقای هاشمی‌شاهرودی - نسبت به اقلیت‌های دینی هست، اما نسبت به اهل سنت چیزی در قانون اساسی نیست.

آقای علیزاده - اصل (۱۲) قانون اساسی در مورد اهل تسنن می‌گوید: «دین رسمی ایران، اسلام و مذهب، جعفری اثنی‌عشری است و این اصل الی‌الابد غیر قابل تغییر است و مذاهب دیگر اسلامی، اعم از حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی و زیدی دارای احترام کامل می‌باشند و پیروان این مذاهب در انجام مراسم مذهبی، طبق فقه خودشان آزادند و در تعلیم و تربیت دینی و احوال شخصیه (ازدواج، طلاق، ارث و وصیت) و دعاوی مربوط به آن، در دادگاه‌ها رسمیت دارند و در هر منطقه‌ای که پیروان هر یک از این مذاهب اکثریت داشته باشند، مقررات محلی در حدود اختیارات شوراها بر طبق آن مذهب خواهد بود، با حفظ حقوق پیروان سایر مذاهب.»

آقای هاشمی‌شاهرودی - خُب، پس در احکام شخصیه قانون خودشان را دارند.

آقای علیزاده - الآن در مناطق سنی‌نشین، رئیس دادگاه مدنی خاصشان، از اهل تسنن است که در برخی از مناطق مطابق فقه شافعی حکم صادر می‌کند یا مثلاً در طرف شرق ایران، در شهر گنبد و برخی شهرهای دیگر، طبق مذهب حنفیه عمل می‌شود. اصل (۱۳) قانون اساسی هم می‌گوید: «ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی، تنها اقلیت‌های دینی شناخته می‌شوند که در حدود قانون در انجام مراسم دینی خود آزادند و در احوال شخصیه و تعلیمات دینی، بر طبق آیین خود عمل می‌کنند.»

آقای شب‌زنده‌دار - بحثی که در اینجا وجود دارد این است که اگر غیر شیعه‌ای به دادگاه مراجعه کند، آیا قاضی شیعی می‌تواند طبق مذهب آنها حکم صادر کند یا نه؟ آیا قاضی باید طبق مذهب آن آقا حکم بدهد یا باید آنها را به محاکم خودشان ارجاع بدهد؟

آقای مؤمن - حالا ما این موضوع را بررسی کرده‌ایم. در این مسئله که احوال شخصیه‌ی اینها [= اقلیت‌های دینی و پیروان مذاهب اسلامی غیر شیعی] مطابق قانون خودشان است، حرفی نیست. در اینجا بحث این است که آیا قاضی شیعی هم می‌تواند طبق مذهب آنها حکم بکند؟ قانون رعایت احوال شخصیه می‌گوید که قاضی دادگاه باید طبق نظر و قانون خود اینها حکم بکند.

آقای علیزاده - الآن رویه این است که اگر قاضی حکم قضیه را

نمی‌داند، نامه‌ای به مرکز دینی اینها می‌نویسد تا ببیند حکم این قضیه در مذهب یا دین آنها چیست. آنها هم در جواب می‌نویسند که مثلاً حکم این قضیه این است. قاضی هم طبق آن نظر عمل می‌کند [و حکم قضیه را صادر می‌کند].

آقای مؤمن - بالاخره این یکی از قوانینی است که مجمع مشورتی فقهی شورای نگهبان آن را بررسی کرده است [و آن را مغایر با شرع تشخیص داده است].

آقای هاشمی‌شاهرودی - حالا آقایان [اعضای مجمع مشورتی فقهی، اجمالاً نظرشان این است که] می‌گویند در اینجاها قاضی شیعه نبایست حکم کند، بلکه باید پرونده را به قاضی خودشان بدهد تا او حکم کند.

آقای علیزاده - یعنی می‌فرمایند که در خصوص اقلیت‌های دینی، مثلاً پرونده را به یک قاضی زرتشتی بدهند!

آقای هاشمی‌شاهرودی - نه، ما که نمی‌توانیم یک زرتشتی یا یک یهودی را قاضی کنیم.

آقای مؤمن - به هر حال، این موضوع یکی از همین بحث‌هایی است که در [مجمع مشورتی فقهی] قم بررسی شده است.

آقای هاشمی‌شاهرودی - ما که نمی‌توانیم بگوییم یک یهودی قاضی بشود. اصلاً این حرف، قابل قبول نیست.

آقای جنتی - قضات ما که از نظر دینی تابع دین آنها [= اقلیت‌های دینی یا پیروان مذاهب اسلامی غیر شیعی] نیستند.

آقای هاشمی‌شاهرودی - آن مورد هم مشمول همین حکم است. آقایان [اعضای مجمع مشورتی فقهی] هم به این موضوع، اشکال گرفته‌اند؛ می‌گویند چون قاضی شیعه است، نمی‌تواند به غیر «ما أنزل الله» حکم کند. این موضوع را مجمع مشورتی فقهی گفته است. مجمع گفته است که در این موارد پرونده را باید به قاضی خود آنها بدهند تا حکم کند.^۱ اما

۱. «دستور: ادامه رسیدگی به قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیر شیعه در محاکم، مصوب ۱۳۱۲/۴/۳۱ کمیسیون قوانین عدلیه»

بررسی: در بند (۱) و (۲) در مورد فرق مختلفه مسلمین - اهل سنت - از روایات متعددی که در باب (۳۰) ابواب مقدمات طلاق آمده که برخی از آنها معتبرالسند است و همچنین از روایاتی که در باب (۴) ابواب میراث‌الاکوه و الاخوان وسائل الشیعه نقل شده و همچنین از برخی از روایات معتبرالسندی که در باب (۳۲) کتاب ایمان ذکر شده و روایات معتبرالسندی هم در آنها هست استفاده می‌شود که هر کس به دینی ملتزم شد الزام او به احکام آن دین جایز است و این مطلب بر مردی که زنش را طلاق دهد و یا میتی که سنی باشد و ماترکی را برای ورثه بگذارد تطبیق شده است و لذا قاعده الزام در باب طلاق - و نکاح - و نیز در باب ارث - و امور مالی دیگر - جاری است، اما مورد احتیاطی آن این

است که در این الزام نفعی برای شیعه باشد - در باب ارث و اموال - اگرچه این خصوصیت در مسئله طلاق لازم نیست بلکه نسبت به مطلقه عارفه نیز تصریح به جواز ازدواج با او شده است. به باب (۳۰) مقدمات طلاق مراجعه شود - حدیث ۱ و ... - اما در مورد فرزندخواندگی تعارض خاصی به آن نداریم و قهراً عموم الزومهم بما الزموا انفسهم (۴/۵) میراث‌الاکوه) حاکم است و تفصیل امر اینکه اگرچه ادله اولیه اقتضاء دارد که تنها به احکامی که قرآن و سنت معتبره - که طبعاً از طریق اهل بیت و احیاناً پیامبر بزرگوار «علیهم‌السلام» - رسیده است عمل شود و غیر آن ابدأ معتبر نباشد، اما اخباری که به حسب مصطلح قاعده الزام از آنها به دست می‌آید دلالت بر توسعه‌ای دارد. و این اخبار در باب طلاق - که علی‌القاعده باب نکاح هم به آن ملحق است - در برخی موارد مانند صحیح همدانی - حدیث (۱) باب (۳) مقدمات طلاق - تصریح دارد که طلاق علی غیرالسنه إمرأه عارفه که شوهرش از اهل سنت است صحیح است و در برخی از آنها به طور عموم زنی را که مطلقه علی غیر مذهب الحق شود و شوهرش سنی باشد جائز‌الازدواج برای همه شمرده است - روایات (۲) و (۳) و (۴) و (۵) و (۶) و (۷) و (۹) و (۱۰) - و در برخی از این روایات قاعده الزومهم بما الزموا به انفسهم ذکر شده است که قهراً لفظ «الزومهم» دلیل بر این است که این الزام به نفع شیعه باشد. به علاوه در برخی از اخبار باب ارث هم آمده است: «خذوا منهم کما یأخذون منکم فی سنتهم و قضایاهم» - حدیث (۱) باب (۴) میراث‌الاکوه - کما اینکه این اخبار در باب چهار از ابواب میراث‌الاکوه و الاجداد و مسائل‌الشیعه ذکر شده و نسبت به تطبیق این قاعده بر موردی که وارث، عارفه باشد در حدیث (۱) و (۶) تصریح شده و واضح است که تعبیر به - خذوا منهم - و نفس تعبیر به - الزومهم - که این الزام در امور مالی به نفع شیعه و تضییقی بر اهل سنت است. همچنین تعبیری که در روایت معتبر محمد بن مسلم - حدیث (۴) باب (۴) میراث‌الاکوه - از حضرت باقر (علیه‌السلام) نقل شده است که فرمود: تجوز علی اهل کل ذی دین ما یستحلون - عمومی است که اخذ به مذهب اهل سنت و تضییق بر آنان چه در امور مالی و چه غیرمالی بر طبق مذهب خود آنان جائز و روا است و قریب به این عموم در باب (۳۲) کتاب ایمان و مسائل نیز آمده است. بناء علیه می‌توان بند (۱) و (۲) قانون فوق را بدین ترتیب تأیید کرد. و اما بند سوم تنها مدرک مورد استفاده در آن همین عموم منقول از حضرت امام باقر (علیه‌السلام) است و بعید نیست که عمومش شامل کفار اهل کتاب نیز بشود و ان‌شاءالله در مورد آنان به تفصیل بیشتری سخن خواهیم گفت. نکته لازم به توجه این است که این ادله متعدده تنها اخذ اموال را از اهل سنت جائز دانسته است اگرچه اخذ از شیعه باشد و قاعده الزام و تعبیر به الزام نیز بیش از این اقتضاء ندارد و چون به عنوان ثانوی برای شیعه جائز شمرده شده است دادگاه‌های اسلامی می‌توانند به آن حکم کنند و جزء حکم بما انزل الله است و با ادله و وجوب حکم بما انزل الله منافات ندارد. و اما اگر اهل سنت برای اجراء حکم ارث و یا مسئله مالی دیگر به دادگاه‌های اسلامی مراجعه کنند چون این حکم خلاف احکام‌الله اسلامی است نمی‌توان دادگاه به آن حکم کند و لذا این جهت در بند (۱) مصوبه، خلاف شرع است و ظاهراً در باب طلاق و نکاح نیز در صورتی که زن، عارفه باشد مسئله همین طور است - کما صرح به معتبر الهمدانی - و در مورد غیر عارفه نیز بعید نیست «لا یترک

نمی‌شود چنین چیزی را پذیرفت. در اقلیت‌های دینی که اصلاً نمی‌شود؛ چون ما اصلاً از آنها قاضی نداریم.^۱

→

حد زنا، وسائل) از امام صادق علیه‌السلام از پدرانش آمده است که: «ان محمد بن ابی بکر کتب إلی علی علیه‌السلام فی الرجل زنی بالمرأه اليهودیه و النصرانیه فکتب علیه‌السلام إلیه: إن کان محصناً فارجمه و إن کان بکراً فاجلده مأه جلدہ ثم أنفه و اما اليهودیة فابعث بها الی اهل ملتھا فلیقضوا فیھا ما أحبوا» و جمله ذیل حدیث در مورد یهودیه حکم به ارجاع زانیه یهودیه به دادگاه یهود کرده است تا آنچه را حکم آن می‌دانند در مورد حکم کنند و این مطلب اضافه بر تخییری است که از آیه شریفه و روایت ابی‌بصیر استفاده شد و مقتضای جمع بین آیه و روایات نیز همین است. این قسمت مربوط به اصل جواز رسیدگی قاضی دادگاه اسلامی به وضع غیر مسلمین است که هم آیه شریفه و هم روایت ابی‌بصیر به طور مطلق و هم روایت هارون بن حمزه فی‌الجمله دلالت بر جواز آن نموده و لا یبعد الذهاب الیه. و اما نسبت به این مطلب که آیا قاضی دادگاه اسلامی باید رعایت عادات و قواعد مسلمة بین غیر مسلمین را بنماید - که قانون مورد نظر به آن حکم نموده است - در این قسمت باید گفت که: آیه شریفه پیامبر را امر فرموده است که اگر حکم بین آنان را انتخاب کرد حکم به قسط کند: «و إن حکمت فاحکم بینهم بالقسط إن الله یحب المقسطین» معلوم است که حکم به قسط عبارت است از حکم به آنچه خداوند بر پیامبر نازل کرده است و طبعاً باید به احکام اسلام حکم کند. علاوه بر آن در آیات بعد هم - آیه (۴۴) و (۴۶) و (۴۸) و مخصوصاً آیه (۴۹) - حکم به آنچه را خداوند نازل کرده است لازم دانسته و فرموده است: «و من لم یحکم بما أنزل الله فأولئک هم الکافرون و الفاسقون و الظالمون و ...» و با وجود چنین تعبیری حکم به غیر احکام اسلام نمی‌توان کرد. علاوه بر آن در روایات بسیاری (در باب (۵) از ابواب صفات قاضی وسائل) و نیز صحیح هاشم بن سالم (۴/۱۰) صفات القاضی) حکم کردن به احکام اسلام را واجب دانسته‌اند. بنابراین رعایت عادات و قواعد مسلمة بین غیر مسلمین در دادگاه اسلامی برای قاضی دادگاه اسلام جائز نیست و از این جهت قانون مورد بحث خلاف شرع می‌باشد مگر در صورت اعمال ولایت ولی امر. و اما آنچه را بعضی فقهاء معاصر در کتاب حد زنا - در ذیل مسئله زناى ذمی به ذمی - ذکر کرده‌اند که حاکم اسلامی نیز می‌تواند همان حکم غیر مسلمین را بر او حکم کند زیرا مثل زناى جنین زائی دو حد دارد هم حد اسلامی و هم حد مطابق مذهب خودشان و همان‌گونه که حاکم خودشان مجاز به حکم اجراء حد بر مذهب آنان است حاکم اسلامی نیز این چنین است، این مطلب با توجه به مستفاد از آیات مذکوره و روایاتی که بدان‌ها اشاره شد مردود است و حاکم اسلام حق حکم به غیر حکم اسلام را ندارد. والله العالم. نظر کارشناسی مجمع مشورتی فقهی شورای نگهبان، شماره ۱۰۸/۹۳/ف/۱۰۷ مورخ ۱۳۹۳/۱/۲۶.

۱. بررسی این قانون، در جلسه‌ی مورخ ۱۳۹۳/۲/۱۷ شورای نگهبان ادامه یافته است.

→

المرأه بغیر زوج» دلالت بر جدا شدن زن غیر عارقه نیز بنماید. بناء علیه حکم دادگاه به آن صحیح است. این نکته در بند سوم «فرزندخواندگی» نیز جریان دارد. نکته دیگر اینکه در روایت معتبر ایوب بن نوح جواز اخذ مال اضافی در مبحث ارث مشروط به وجود تقیه شده است و بنابراین در زمان حاضر در کشور اسلامی ایران قول به جواز آن - در فرضی که تقیه نیست - بسیار مشکل است. نظر کارشناسی مجمع مشورتی فقهی شورای نگهبان، شماره ۹۳/ف/۱۰۷ مورخ ۱۳۹۳/۱/۲۶.

«دستور: ادامه رسیدگی به قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیرشیعه در محاکم

بررسی: عنوان «ایرانیان غیر شیعه که مذهب آنان به رسمیت شناخته شده»، شامل غیر مسلمانان «یهود و نصاری و مجوس» هم می‌شود و به حکم این اطلاق آنان نیز مشمول این قانونند و محاکم کشور در موارد مذکور باید عادات و قواعد مسلمة بین آنان را رعایت نمایند. اما از نظر موازین شرعی باید در اینها دو جهت مورد بحث قرار گیرد: اولاً آیا قضات دادگاه‌های اسلامی حق رسیدگی به مسائل آنان را دارند و ثانیاً این دادگاه‌ها آیا موازین اسلامی را ملاک حکم قرار می‌دهند و یا به مذاهب آنان حکم می‌کنند و یا تخییر بین آن دو؟ اما از جهت اول: صدر آیه شریفه «فان جاؤک فاحکم بینهم أو أعرض عنهم و إن تعرض عنهم فلن یضروک شیئاً، و إن حکمت فاحکم بینهم بالقسط إن الله یحب المقسطین» (المائده، آیه ۴۲) دلالت دارد که پیامبر بزرگوار مکلف به پذیرش دعوی آنان نیست بلکه مخیر است آن را بپذیرد و حکم کند یا آنکه از پذیرش آنان رو بر تافته، اعراض نماید. مورد آیه نیز «الذین هادوا» است و شاید بتوان به نصاری و مجوس نیز تعدی نمود. البته پیامبر مخیر بین پذیرش دعوی و اعراض از آن است و ظاهر اعراض رو گرداندن از پذیرش و ردّ بالمره است نه آنکه بتواند به دادگاه‌ها و مراجع رسمی خودشان ارجاع دهد. به هر حال حکم آیه نسبت به پیامبر بزرگوار است و تعمیم آن به قضات دیگر احتیاج به الغاء خصوصیت دارد. و از روایت ابی‌بصیر از امام باقر علیه‌السلام قال: «إن الحاکم إذا أتاه أهل التورات و أهل الانجیل یتحاکمون إلیه کان ذلک إلیه: إن شاء حکم بینهم و إن شاء ترکهم» (۲۷/۱ ابواب کیفیت الحکم از وسائل) به خوبی استفاده می‌شود که این تخییر برای هر قاضی ثابت است و اختصاص به پیامبر بزرگوار ندارد، اما سوید بن سعید القلا که در سند آمده است مجهول‌الحال است و از این جهت سند روایت معتبر نیست. اما روایت معتبرالسند هارون بن حمزه الغنوی از امام صادق علیه‌السلام «قال: قلت رجلاً من أهل الکتاب نصرانیان أو یهودیان کان بینهما خصومه فقاضی بینهما حاکم من حکامهم یجور فأبی الذی قضی علیه أن یقبل، و سال أن یرد الی حکم المسلمین، قال: یرد إلی حکم المسلمین» (۲۷/۲) موضوع این روایت مطلق اهل کتاب است و اجازه قضاوت به قاضی مسلمین داده است، که در فرض تخییر هم یکی از دو شقّ آن است - و چه بسا مؤید حکم به تخییر و عدم اختصاص آن به پیامبر باشد - و لا یبعد الذهاب إلی التخییر إستاناداً إلی إلیغاء الخصوصیه و تأییداً بمثل معتبر هارون والله العالم. اما نکته‌ای را که باید به آن توجه داشت این است که قاضی مخیر بین پذیرش دعوا و ردّ بالمره آن است و هرگز آیه و یا روایات دلالت بر جواز ارجاع به محاکم غیر مسلمین ندارد تا اعتبار حکم دادگاه‌های آنان ثابت شود. لکن در ذیل موثقه سکونی (۵/۸ ابواب

←